

T.C.
TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ARKEOLOJİ ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

BATI ÇATALHÖYÜK İNSAN VE HAYVAN
BETİMLEMELİ ÇANAK ÇÖMLEKLERİ

GÜLAY YILANKAYA

DANIŞMAN:
DOÇ. DR. BURÇİN ERDOĞU

EDİRNE 2010

ÖNSÖZ

Batı Çatalhöyük projesinde 2006 senesinden beri hem arazi ekibi ile hem de laboratuvar ekibi ile çalışmalara katılmaktayım. Tez malzememi oluşturan Batı Çatalhöyük insan ve hayvan bezemeli çanak çömlekleri, ilk dönem kazılarında J. Mellaart, ikinci dönem kazılarında J. Last ve son dönem kazılarında B. Erdoğan ve P. Biehl tarafından ele geçmiştir.

Tez çalışmam sırasında bana olan desteğini ve önerilerini esirgemeyen tez danışmanım Doç. Dr. Burçin Erdoğan'ya, malzemelerin çizimlerini yapan ve katalog çalışması esnasında fikirlerini benimle paylaşan Dr. Fuat Yılmaz'a teşekkür ederim.

Ayrıca Batı Çatalhöyük ikinci dönem kazılarında çıkan malzemeleri çekinmeden kullanmama izin veren ve tezimi fotoğrafları ve çizimleri ile destekleyen Dr. J. Last'a teşekkür ederim.

Çalışmam Trakya Üniversitesi Araştırma Projeleri (TÜBAP-2008-56) tarafından desteklenmiştir. Desteği için Trakya Üniversitesi'ne teşekkür ederim.

Gülşay Yılankaya-Erdogan

Edirne, Aralık 2009

Hazırlayan: Gülay YILANKAYA

Tezin Adı: Batı Çatalhöyük İnsan ve Hayvan Betimlemeli Çanak Çömlekleri

ÖZET

Bu tezde Erken Kalkolitik (M.Ö. 6000-5500) Batı Çatalhöyük'te bulunmuş olan insan ve hayvan betimlemeli çanak çömlekler incelenmiştir. Bu çanak çömlekler gündelik yaşamdan çok törenler ve ritüeller gibi bazı özel durumlarda kullanılmış olmalıdırlar. Çanak çömlekler üzerinde yer alan kollarını havaya kaldıran veya el ele tutuşan insan figürlerinden oluşan sahnelerin dans sahneleri olması mümkündür. Kollarını havaya kaldıran, cepheden ya da profilden çizilmiş bir veya birden çok figürün bulunduğu örneklerin töreni veya tapım anını resmettikleri de söylenebilir. Ayrıca dolgun kalçalara sahip olan kadın figürlerin doğurganlığı, üremeyi sembolize ettikleri dolayısıyla ana tanrıça kültüyle ilişkili inanç sistemini yansıttıkları da düşünülebilir.

Anahtar Kelimeler: İç Anadolu Bölgesi, Batı Çatalhöyük, İnsan ve Hayvan Betimlemeli Çanak Çömlekler.

Prepared by: Gülay YILANKAYA

Name of thesis: Human and Animal Representations on Çatalhöyük West Pottery

ABSTRACT

This dissertation presents human and animal representations on Early Chalcolithic (6000-5500 cal. BC) Çatalhöyük West pottery. These special potteries may be used in religious rituals and ceremonies. The scenes consist of human figures with holding each other's hand may be interpreted as dancing scenes. Human figures with raised arms and the scenes consist of groups of human figures may be engaged in some other ritual activities or prayer gestures. Human figures with large buttocks may be symbolized a prolific women or reproduction, and they may be intended to represent goddesses.

Keywords: Central Anatolia, Çatalhöyük West, Human and Animal Representations on Pottery.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	i
ÖZET.....	ii
ABSTRACT.....	iii
İÇİNDEKİLER.....	iv
ŞEKİLLERİN LİSTESİ.....	vi
LEVHALARIN LİSTESİ.....	viii
I. GİRİŞ	1
I.A. Konunun Tanımı ve Ele Alınan Sorun.....	1
I.B. Çatalhöyük'te Yapılan Kazı Çalışmaları ve Uygulanan Yöntemler	3
I.C. Batı Çatalhöyük	8
I.D. İç Anadolu Bölgesinde Kazı Çalışması Yapılmış Erken Kalkolitik Çağ Yerleşmeleri ve Batı Çatalhöyük ile Benzerlikleri, Farklılıkları	15
II. BATI ÇATALHÖYÜKTE BULUNAN İNSAN VE HAYVAN BETİMLEMELİ ÇANAK ÇÖMLEKLER	24
II.A. Buluntu Kataloğu	24
II.B. Örneklerin Analizi	54
II.B.1. Pozisyon ve Kompozisyon.....	54
II.B.1.A. Kol pozisyonlarına Göre Gruplama	54
II.B.1.B. Bacak pozisyonlarına Göre Gruplama	55

II.B.1.C. Kıyafete Göre Gruplama	56
II.B.1.D. Fondaki Nesnelere Göre Gruplama	56
II.B.1.E. Yöne Göre Gruplama.....	57
II.B.1.F. Figürlerin Kompozisyonuna Göre Gruplama	57
II.B.2. Üslup	58
II.B.3. Cinsiyet	59
II.B.4. Form	60
III. KARŞILAŞTIRMA.....	61
IV. DEĞERLENDİRME.....	64
IV.A. Çanak çömleğin ortaya çıkışı ve bezenmesi ile ilgili görüşler	64
IV.B. Batı Çatalhöyük çanak çömlekleri üzerindeki figürlerin yorumlanması	66
IV.C. Batı Çatalhöyük figürlü çanak çömleklerin kontekseslerine göre yorumlanması	70
IV. SONUÇ	72
KAYAKÇA	73
KISALTMALAR.....	79
LEVHALAR	I-XIV

ŞEKİLLERİN LİSTESİ

Şekil.1. Doğu ve Batı Çatalhöyük'ün topografik planı ve kazı çalışması yapılan açmalar (Çatalhöyük kazı arşivi. www.catalhoyuk.com).

Şekil.2. Bina 25'in Planı (Çatalhöyük kazı arşivi. www.catalhoyuk.com).

Şekil.3. Bina 25'i yeniden kurma denemesi (Çatalhöyük kazı arşivi. www.catalhoyuk.com).

Şekil.4. Bina 78'i yeniden kurma denemesi (Erdoğu 2008a).

Şekil.5. Batı Çatalhöyük EKI çanak çömleklerinden örnekler (Mellaart 1964).

Şekil.6. Batı Çatalhöyük EKII çanak çömleklerinden örnekler (Mellaart 1964).

Şekil.7. Konya ovası ve Kapadokya Bölgesinde belli başlı Erken Kalkolitik Çağ yerleşmeleri.

Şekil.8. 15500/S.1 nolu örneğin çizimi

Şekil.9. 15504/S.11 nolu örneğin çizimi.

Şekil.10. 15548/X.18 nolu örneğin çizimi

Şekil.11. 15544/X.22 nolu örneğin çizimi.

Şekil.12. 13700/S.1 nolu örneğin çizimi

Şekil.13. Doğu Çatalhöyük Duvar resimlerinden ayrıntı (Mellaart 1967).

Şekil.14. ÇHW.TR.1 nolu örneğin çizimi.

Şekil.15. ÇHW.2 nolu örneğin çizimi.

Şekil.16. ÇH.98-2913-D1 nolu örneğin çizimi.

Şekil.17. ÇH.98-2959-D1 nolu örneğin çizimi.

Şekil.18. ÇH.98-2910 nolu örneğin çizimi.

Şekil.19. 13801. X6 nolu örneğin çizimi.

Şekil.20. 15588 nolu örneğin çizimi.

Şekil.21. 15588. X8 nolu örneğin çizimi.

Şekil.22. Garfinkel'in üslupları gösterdiği şema (Garfinkel 2003,132).

Şekil.23. Canhasan'dan insan figürlü çanak çömlek örnekleri (French 2005,274).

Şekil.24. Domuztepe ve Yunus'tan insan figürlü çanak çömlek örnekleri (Carter 2008,134; Garfinkel 2003,127).

LEVHALARIN LİSTESİ

Levha.I.1. Batı Çatalhöyük Kuzeyden.

Levha.I.2. Bina 25.

Levha.II.1. Bina 78 Doğudan.

Levha.II.2. Bina 78'in çökmüş kırmızı sıvalı üst katın tabanı.

Levha.III.1. EKI Çanak Çömleğinden Örnekler.

Levha.IV.1. EC II Çanak Çömleğinden örnekler.

Levha.V.1. Batı Çatalhöyük Üçayak örnekleri.

Levha.V.2. Batı Çatalhöyük'te bulunan figürinlerden bir tanesi.

Levha.VI.1. Canhasan çanak çömleklerinden örnekler.

Levha.VII.1. Köşk Höyük'ten kabartmalı çanak çömlekler.

Levha.VIII.1. Tepecik/ Çiftlikten kabartmalı çanak çömlekler.

Levha.IX.1. 15500/S.1 ve 15504/S.11 nolu örnekler.

Levha.IX.2. 15548/X.18 nolu örnek.

Levha.X.1. 15544/X.22 nolu örnek.

Levha.X.2. 13700/S.1 nolu örnek.

Levha.XI.1. ÇHW.2 nolu örnek.

Levha.XI.2. ÇHW.TR.1 nolu örnek.

Levha.XII.1. ÇH.98-2913-D1 nolu örnek.

Levha.XII.2. ÇH.98-2910 nolu ve 5 nolu açmada bulunan örnekler.

Levha.XIII.1. B25'den örnek.

Levha.XIII.2. 13801. X6 nolu örnek ve ceylan.

Levha.XIV.1. Kat. No. 14' ün fotoğrafı.

Levha.XIV.2. Kat. No. 15' in fotoğrafı.

I. GİRİŞ

I.A. Konunun Tanımı ve Ele Alınan Sorun

Bu çalışmanın konusunu, Batı Çatalhöyük yerleşmesinde bulunan insan ve hayvan betimlemeli çanak çömlekler oluşturmaktadır. Çatalhöyük kazıları, Neolitik Çağ'dan (M.Ö. 7500-6000), Erken Kalkolitik Çağ'a (M.Ö. 6000-5500) geçişte, İç Anadolu bölgesinde sanatta ve buna bağlı olarak sembolizmde önemli değişikliklerin yaşandığını göstermiştir. Gerek Ian Hodder gerekse Jonathan Last, Neolitik Doğu Çatalhöyük'te binaların içindeki sembolizmin, Batı Çatalhöyük'te çanak-çömlek gibi taşınabilen objelere geçtiğini söylerler¹. Neolitik Doğu Çatalhöyük'te bazı binaların duvarlarına resimler ve kabartmalar yapıldığı halde Kalkolitik Batı Çatalhöyük'te, Doğu Höyüğünün aksine, binaların duvarlarına resimler ve kabartmalar yapıldığını gösteren hiçbir bulguya rastlanılmamıştır. Onun yerine sanat ve sembolizm, Batı Çatalhöyük'te taşınabilir objelere, özellikle çanak çömlek üzerine Doğu Çatalhöyük binalarında görülen duvar resimlerini yansıtarak yönelmiştir. J. Last'a göre Doğu höyük binalarının duvarlarına yapılmış geometrik desenlerin benzerleri Batı Çatalhöyük çanak çömleklerinin üzerinde görülür².

Doğu Çatalhöyük'teki binaların içinde görülen sanat anlayışına bakarsak, I. Hodder duvar resim sanatının evlerdeki platformların altına yapılmış gömülerle ilişkili olduğunu söyler³. Çatalhöyük'te duvar resimleri ve kabartmaları genellikle ölülerin gömüldüğü platformun üzerindeki duvarlara yapılırdı. Doğu Çatalhöyük'teki sanat, ataların ruhlarıyla bağlantı kuran bir araç gibidir. Resimler koruyucu bir işleve sahiptir. Platformların altına gömülen ölülerle aynı mekanda yaşayan kişiler, duvarlara yaptıkları resim ve kabartmalarla ölülerin ruhlarından kendilerini korumak

¹ I. Hodder, (2006): *Çatalhöyük. Leoparın Öyküsü*. (çev. D. Şendil), İstanbul, Yapı ve Kredi Yayınları, s.251, J. Last, (1998b): A Design for Life. Interpreting the art of Çatalhöyük, *Journal of Material Culture* 3 (3), s.375.

² Last, 1998b: 375.

³ I. Hodder, (2007): "Çatalhöyük: Yeni Çalışmalar", M.Özdoğan ve N. Başgelen (eds.), *Türkiye'de Neolitik Dönem*. İstanbul, Arkeoloji ve Sanat, s. 322.

istemmiş olabilirler. Belkide Çatalhöyük'te şamanlar⁴ yada ritüel liderler sanatı ellerinde tutarak, bu sayede ölümlerin ruhlarıyla iletişim kurarak, bir bakıma toplumsal düzeni sağlıyor olabilirler. Kalkolitik Batı Çatalhöyük'te küçük objelere taşınan sanatın işlevi de muhtemelen değişmiş olmalıdır. Kalkolitik Batı Çatalhöyük'te sanat muhtemelen artık Neolitik Doğu Çatalhöyük'te düşünüldüğü gibi ölüm ve diğer dünya ile bağlantılı olmamalıdır. Arkeolojik veriler de böyle bir ilişkiyi şu ana kadar göstermemiştir. J. Last yerleşmenin içerisinde özel bir şekilde ya da içe dönük olarak yaşanan dünya görüşünün, Batı Höyük'te dışa dönük bir görünüme dönüştüğünü söyler⁵. Böylece kapalı olan sanat J. Last'ın dediği gibi herkes tarafından görülebilecek noktaya taşınmıştır. Şüphesiz yerleşim yerlerinde az sayıda rastlanan bu çalışmanın konusunu oluşturan insan ve hayvan figürlü çanak çömlekler, sembolik açıdan önemli objelerdi. Garfinkel'in de düşündüğü gibi bu tür çanak çömlekler gündelik yaşamdan çok bazı özel durumlarda (törenler, ritüeller gibi) kullanılıyorlardı⁶.

Bu çalışmanın hedefi, Batı Çatalhöyük'te bulunan boyalı insan ve hayvan figürlü çanak-çömlekleri inceleyip, yorumlayarak Erken Kalkolitik Çağ'da İç Anadolu'da sanatta ve sembolizmde yaşanan değişiklikleri ortaya koymaktır.

Bu doğrultuda tezim üç aşamadan oluşmaktadır. Birinci aşamada Çatalhöyük projesi hakkında ön bilgi verildikten sonra Batı Çatalhöyük ve İç Anadolu bölgesinde bulunan diğer Erken Kalkolitik yerleşim yerleri hakkında bilgiler verilmiştir. İkinci aşamada Batı Çatalhöyük'te bulunan insan ve hayvan betimlemeli çanak çömlekler incelenmiş, analizleri yapılmış ve aynı dönemde Anadolu'daki diğer yerleşmelerden gelen örneklerle karşılaştırmalar yapılmıştır. Üçüncü aşamada ise genel bir değerlendirme yapıldıktan sonra buluntular yorumlanmaya çalışılmıştır. Özellikle yorum aşamasında ana kaynak olarak J. Garfinkel'in "Dancing At The Dawn Of Agriculture" ve M. Gimbutas'ın "The Language Of The Goddess" adlı kitaplarından yararlanılmıştır.

⁴ Bu kelimeyi farklı bir bilinç boyutuna geçerek hastalıkları iyileştirme, ruhlarla ilişki kurma, hayvanları denetim altında tutma ve havayı denetleme gibi görevleri yerine getiren kimseler olarak tanımlayabiliriz.

⁵ M. Balter, (2008): *Tanrıça ve Boğa*. (çev. S.H. Riegel), İstanbul, Homer, s.320.

⁶ Y. Garfinkel, (2003): *Dancing at the Dawn of Agriculture*. Austin Texas, University of Texas, s.92.

I.B. Çatalhöyük'te Yapılan Kazı Çalışmaları ve Uygulanan Yöntemler

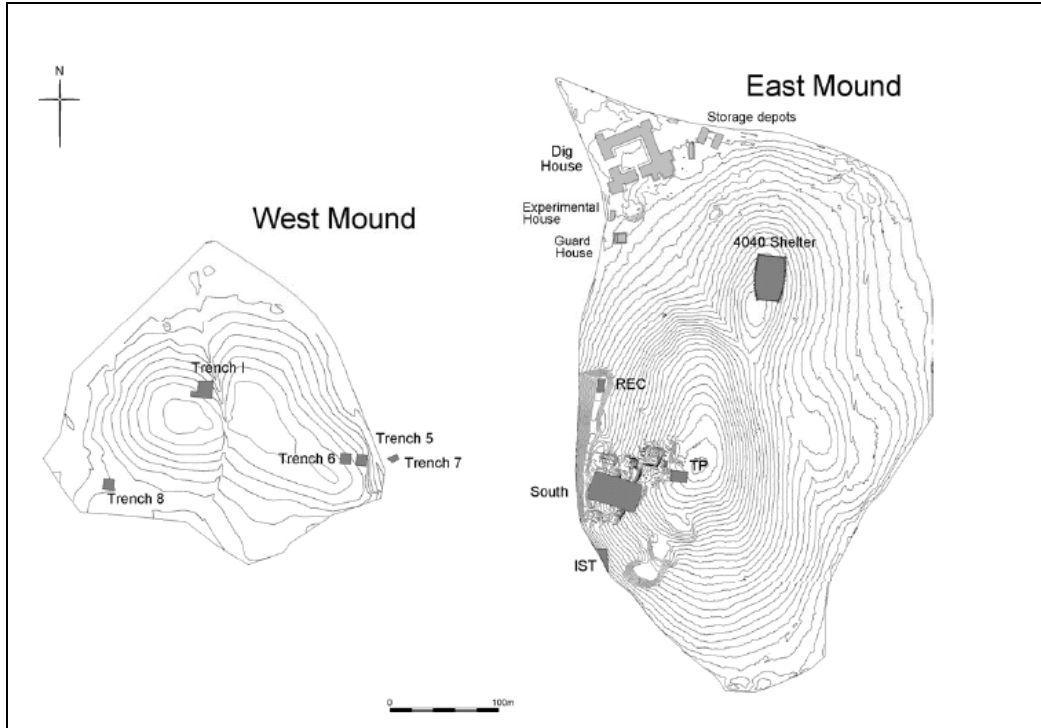
Çatalhöyük, İç Anadolu bölgesinde Konya ili Çumra ilçesinin 11 km kuzeyinde yer almaktadır. Eski Çarşamba Çayı'nın kıyısında, biri doğuda diğeri batıda olmak üzere yan yana iki höyükten oluşmaktadır (Şek.1).

Çatalhöyük ilk kez 1958 yılında James Mellaart'ın Konya ovası yüzey araştırmaları sırasında bulunmuş ve Ankara'daki İngiliz Arkeoloji Enstitüsünün desteğiyle gene J. Mellaart tarafından 1961-1965 yılları arasında (1964 yılı hariç) ilk dönem kazıları gerçekleştirilmiştir⁷. Kazı çalışmaları Neolitik Çağa ait olan doğu höyükte yoğunlaşmış, Kalkolitik Çağa tarihlendirilen batıdaki höyükte ise iki küçük açmada çalışılmıştır. Yakın Doğu'nun bilinen en büyük yerleşmelerinden biri olan, yaklaşık 3000-8000 kişilik bir nüfusu barındıran Neolitik Çağ yerleşmesinde ortaya çıkartılan, başta duvar resimleri ve kabartmalarından oluşan sanat eserleri Çatalhöyük'ün dünya çapında tanınmasına neden olmuştur.

Çatalhöyük'te 1965 yılından 1993 yılına kadar kazı çalışması yapılmamış, 1993 yılına gelindiğinde ise Stanford ve Cambridge Üniversitelerinden Ian Hodder'in önderliğinde, uluslararası bir ekip tarafından höyükte ikinci dönem kazıları başlamıştır. Yaklaşık 25 yıl sürmesi planlanan bu yeni proje, Neolitik Çağa tarihlendirilen Doğu Çatalhöyük (yaklaşık M.Ö. 7400-6000) ile Kalkolitik Çağa tarihlendirilen Batı Çatalhöyük'ü (yaklaşık M.Ö. 6000-5500) kapsamaktadır⁸.

⁷ J. Mellaart, (1967): *Çatal Höyük: A Neolithic Town in Anatolia*. London: Thames and Hudson.

⁸ Hodder, 2006: 20.

Şekil.1. Doğu ve Batı Çatalhöyük'ün topografik planı ve kazı çalışması yapılan açmalar.

Çatalhöyük kadar büyük ve ondan daha erkene tarihlendirilen yerleşim yerleri Yakın Doğu'da bulunmuş olsa da, Çatalhöyük'te ortaya çıkartılan duvar resimleri ve onların "hikayeci" anlatım tarzının benzerlerine Yakın Doğu'da diğer Neolitik yerleşmelerde rastlanmamıştır. Hatta bu sanatın tek bir yerleşmede çok sayıda evde yoğunlaşmış olması da hala özel ve önemli bir konudur. Olgunlaşmış hayal gücünün ürünleri olan Çatalhöyük sanatının ve sembolizminin neden bu zamanda ve bu yerde ortaya çıktığı sorusu Ian Hodder'ı Çatalhöyük'e çeken unsurdur. Ian Hodder'a göre Çatalhöyük'ün sanatı, ritüelleri, sembolizmi günlük yaşamın içine, yani evin içine yerleşerek sosyal bir rol oynamıştır⁹.

Çatalhöyük'te yapılan çalışmalara bakıldığında birinci ve ikinci dönem kazıları arasında uygulanan yöntemlerde farklılıklar vardır. Bu farklılıkların temeli, değişen süreç içerisinde oluşan kavramlar\teorilerden kaynaklanmaktadır. Mellaart hızlı bir şekilde yaklaşık 200 bina kazmış ve 13 tabaka saptamış, ana toprağa

⁹ Hodder, 2007: 324.

ulaşamamıştı. Binalar birbirlerinin üzerine inşa edildikleri için aşağıya doğru inerken binaların hepsi aynı ölçüde belgelenmeden ortadan kaldırılmıştı. Ayrıca erken dönem kazılarında sadece en çarpıcı buluntular seçilerek toplanmıştı. 1993 yılında Çatalhöyük'te ikinci dönem kazılarına başlayan Ian Hodder, 1980'li yıllarda gelişen yeni bir arkeoloji akımının da öncüsüdür. Bu akım *Ard-süreçsel Arkeoloji* ya da ilk tanımlanması ile *Yapısalcı Arkeoloji* olarak adlandırılıyor¹⁰. 1970'lerin sonunda Yeni Arkeoloji temellerini Binford-Clarke'ın oluşturduğu 'süreçselcilik' ya da 'süreçsel arkeoloji' adı ile anılmaya başlanmış, bu görüş öncelikle toplumların değişim süreçlerini anlamaya önem vermişse de din ve ideoloji gibi daha ruhani alanları görmezden gelen bir eğilim göstermişti¹¹. Yeni arkeologlar tarafından, insan topluluklarındaki kültürel sembolizmin/anlamın daha derinlerde ne ifade ettikleri gözden kaçırılmıştı. Bu noktada Ian Hodder, Afrikada gerçekleştirdiği etnoarkeoloji çalışmaları ile, sembolizmin derinlerde yatan anlamlarını açıklamaya çalışmıştır. Kültürün insanoğlunun çevresine uyum göstermesini sağlayan bir araç olduğu konusuna karşı çıkan Ard-süreçsel arkeologlar, kültürün tamamen farklı bir biçimde ele alınması gerektiğini, başka bir deyişle kemikler, çanak çömlekler, figürinler ve arkeologların kazdığı diğer nesnelere bir zamanlar eski toplumların yaşayan sembolik dünyasında rol oynayan aktif unsurlar olduğunu savunmuşlardır¹². Ian Hodder yazdığı *Symbols in Action* ve *Symbolic and Structural Archaeology* gibi kitaplarda sembollerin pasif şekilde değil, toplumsal davranışlara şekil vermesi ve anlam yüklenmesinden dolayı aktif bir rol oynadığını ifade etmiştir.

Ian Hodder Çatalhöyük'te en üst teknoloji ve geniş bir uzman ekip ile çok detaylı bir kazı çalışması yapmayı planlamıştır. Kazının ilk yıllarında tüm höyük 2x2 m ebadında alanlara bölünmüş, 242 metre karelik bir alan seçilerek yüzey sıyırması yapılmış, tüm buluntular elenerek toplanmış ve sadece seçilen tek bir ev detaylı olarak kazılmıştır¹³. Daha sonra çeşitli üniversiteden gelen ekipler höyüğün farklı alanlarında kazı çalışmalarına başlamışlardır. Çatalhöyük'te zamanla gelişen metodoloji "Yansımacı Metodoloji" olarak adlandırılmıştır ve Ard-süreçsel arkeoloji

¹⁰ B. Erdoğu, (2008b): *Arkeoloji/Teori/Politika. Denemeler*. İstanbul, Okyanus, s.28.; M. Özbaşaran, (2002): "Değişen Geçmiş", *Atlas* 113, s. 172.

¹¹ Balter, 2008: 80.

¹² Balter, 2008: 81.

¹³ Hodder, 2006: 45.

görüşleri bir anlamda uygulamaya geçirilmiştir. Bu metodoloji Ian Hodder tarafından birbirleri ile ilişkili dört ana başlık altında toplanmaktadır¹⁴.

- . Konteksellik (Contextuality)
- . Çokseslilik (Miltivocality)
- . Etkileşimcilik (İnteractivity)
- . Yansımıcılık (Reflexivity)

Konteksellikte, bir buluntunun konteksi, yani içinde bulunduğu üç boyutlu ortam, bulunmuş olan o nesnenin yorumlanmasına yardımcı olur. Kontekse bağlı olarak yorum yapmak, ard-süreçsel metodoloji'nin temel taşlarından olup, Ard-süreçsel Arkeoloji Konteksel Arkeoloji olarak da adlandırılır.

Çokseslilik, Çatalhöyük'e ilgi duyan ve projeye ilgili sorunların çözümünde ve yorumların yapılmasında yardımcı olacaklarını düşünen farklı grupların birarada çalışması ve fikir üretmesi olarak tanımlanabilir. Çatalhöyük'teki kazılar değişik üniversitelerden gelen ekipler tarafından sürdürülmektedir. Her ekibin ilgilendiği konu farklı olup, sorgusu ve açığa çıkarmak istedikleri de farklıdır. Her ekip birbirlerinden farklı arkeoloji geleneğinden gelmekte, arkeolojiye bakış açıları ve uyguladıkları yöntemler de farklı olmaktadır. Fakat bu farklılığa rağmen, her ekip tek bir veri tabanı altında birleşir. Kazı ve laboratuvar ekibi, standart olan formları doldurur ve Çatalhöyük kazısı için oluşturulmuş bilgisayar programına yükler. Yaratılan bilgisayar ağında, farklı alanlarda yapılan kazılar birbirlerine bağlanarak, arkeologların birbirlerinin verilerini sorgulama ve değişik yorumlar yapma olanağı sağlanmıştır. Ayrıca fotoğraf ve video çekimlerinden oluşan bir arşiv ile bilgisayar ağına bağlı olarak hazırlanmış olan günlüklere kazılardan farklı olarak kişisel yorumlarında eklenmesi, herkesi yorumlamaya dahil etmektedir.

¹⁴ I. Hodder, (2000): "Developing a reflexive method in archaeology", I. Hodder (ed.) *Towards a Reflexive Method in Archaeology: The Example at Çatalhöyük*. Cambridge, British Institute of Archaeology, s. 9-10.; Erdoğan, 2008b: 53-56.

Etkileşimdeki amaç ise, eleştiri ve sorgu mekanizmasının anında sağlanmasıdır. Laboratuvar uzmanları, kazı esnasında, düzenli olarak kazı yapılan alanları ziyaret ederek kazı ekibiyle fikir alışverişinde bulunurlar, gerekirse kazıya doğrudan müdahale edebilirler. Buluntuların yorumlanması da yine bu fikir alışverişleri sayesinde mümkün olabilmektedir. Çatalhöyük'te botanikçi, zoolog, paleoantropolog, miromorfolog, restoratör gibi birçok uzman yer almaktadır. Çok farklı dalda uzmanların kazı sırasında sahada varolmaları, etkileşimi ve bütünleştirmeyi desteklemektedir.

Yansımacılık, Çatalhöyük ile farklı ilişkiler kuran, orası ile farklı türde bilgi üreten gruplarla veya kişilerle belirli projeler çerçevesinde anlamlı diyaloglar başlatmak, bilgi alışverişinde bulunmak ve bunu Çatalhöyük'ü anlama, yorumlama ve sunma sürecinin bir parçası haline getirmekdir¹⁵. J. Derrida gibi post-modernistlerin söylemlerine dayanan Ard-süreçsel arkeologlar, geçmişin yorumlanmasında tek ya da doğru bir yöntemin olmadığını vurgulamışlar, belli bir konunun uzmanlarının olduğu kadar farklı grupların da geçmişle ilgili fikir yürütmeye hakları olduğunu ve bu farklı grupların düşüncelerinin de arkeolojik yorumlamada dikkate alındığı bir ortamın oluşturulması gerektiğini savunmuşlardır. Ian Hodder'da böyle bir ortamı oluşturabilmek için, Çatalhöyük'le ilgilenen herkesin, ister arkeolog ister farklı bir meslek grubundan olsun, konuşabildiği, tartışabildiği geniş bir platform yaratmaya çalışmıştır. Çatalhöyük projesinin bir amacı da, Çatalhöyük'e ilgi duyan ve Çatalhöyük'le bir noktada bağlantılı farklı gruplar ile kurulacak diyaloglar çerçevesinde, Çatalhöyük'ü anlamaya ve yorumlamaya yönelik katkı sağlamaktır. Çatalhöyük ile ilişkisi olan, burası üzerine bilgi üreten politikacılar, çevreciler, sanatçılar, modacılar, Yeni Çağ Tanrıça Kültüleri, yerel halk vs. gibi çok farklı gruplardan söz edilebilir. Çatalhöyük'ü anlamaya ve yorumlamaya yönelik katkı sağlamaya örnek verirsek, höyüğü ziyarete gelen “New Age Feminist” olarak kendilerini tanımlayan, “Ana Tanrıça” kültürüne inanan grubun, Çatalhöyük'ün Ana Tanrıça kültürünün merkezi olduğuna ve o dönemdeki toplumun anaerkil bir toplum olduğuna inanmaları düşüncesinden yola çıkarak, Çatalhöyük'te

¹⁵ C. Bartu (2003): “Yerel ile Küresel Arasında Arkeoloji: Kamusal Arkeoloji ve Çatalhöyük”, O. Erdur ve G. Duru (der.), *Arkeoloji: Niye? Nasıl? Ne İçin?*, İstanbul, Ege Yayınları, s.255-258.

kadının rolünü sorgulamaları ya da sosyal antropologların yerel halk ile ortak çalışarak, kazı ekibinin yerel halk üzerinde yarattığı etkiyi saptamaları gibi.

Sonuç olarak Çatalhöyük projesi farklı bilim insanları tarafından yorumların yapıldığı, fikirlerin üretildiği, sorgulandığı, denendiği, tartışıldığı çok sesli, dinamik bir laboratuvar gibidir. Yukarıda bahsedilen Konteksellik, Çokseslilik, Etkileşimcilik ve Yansımacılık'tan oluşan dört ana temanın her zaman birbirleri ile bağlantılı olması, başka bir deyişle birbirlerine 'yansıması' gerekmektedir. Bu temaları oluşturan sistemler içindeki aksama zincirleme olarak tüm projeyi etkiler. İlişkiler bağlamında sonuçların anlık, akışkan ve değişken olması gereklidir.

I.C. Batı Çatalhöyük

Batı Çatalhöyük, Doğu Çatalhöyük'ün yaklaşık 200 m. batısında yer alır ve yaklaşık 300x300 m. boyutlarında bir höyüktür (Lev.I.1). İki metresi bugünkü ova seviyesinin altında olmak üzere yaklaşık 8 m. yüksekliği ile Konya Ovası'nın en büyük Erken Kalkolitik Çağ (EK) yerleşmesidir.

Batı Çatalhöyük'te ilk olarak, 1961 yılında Doğu Çatalhöyük kazıları sırasında, James Mellaart tarafından iki küçük açmada çalışılmıştır¹⁶. Bu açmalardan biri, 20x5 m. boyutlarında ve höyüğün en yüksek noktasına yakın olan yerinde açılmıştır. Diğeri ise höyüğün güneybatısında, 10x8 m. boyutlarında ve daha önce kazılmış olan Canhasan yerleşmesinin IIB tabakasında ele geçen siyah/kahverengi boyalı çanak çömleklere benzer çanak çömleklerin yoğun olduğu yükseltide gerçekleştirilmiştir. Mellaart tarafından, yapılan kazı çalışmaları esnasında, mimari kalıntı olarak sadece ikinci açmada birtakım buluntular tespit edilmiştir. Burada kerpiç tuğlalardan yapılmış payandalı bir yapı kısmen ortaya çıkartılmıştır. Bu yapının girişinin yanında bir deponun (?), payandalar arasında sekilerin ve ortada ise bir ocağın yer aldığı tespit edilmiştir¹⁷. Mellaart, çanak-çömlek buluntularına göre, Batı Çatalhöyük'te iki farklı evrenin olduğunu saptamış ve bu evreleri EKI ve EKII

¹⁶ J. Mellaart, (1965): "Çatal Hüyük West", *Anatolian Studies* XV: s.135.

¹⁷ Mellaart, 1965: 136.

olarak isimlendirmiştir. EKII'ye ait buluntular sadece höyüğün güneybatısında II nolu açmada çukurların içinden ele geçmiştir¹⁸.

1998 yılında, Doğu Çatalhöyük kazıları devam ederken, ekip üyelerinden J. Last ve C. Gibson tarafından Batı Çatalhöyük'te de kazı çalışmalarına başlanmıştır. 1998, 2000, 2001 ve 2003 yıllarında gerçekleştirilen kazılar genelde Mellaart'ın I. açmasında yoğunlaşmıştır¹⁹. J. Last ve C. Gibson, 1998 yılında ilk olarak Batı Çatalhöyük'te Mellaart tarafından kazılan açmalarda temizlik çalışmaları yapmışlar, ayrıca biri höyüğün batısına açılan kanal, diğeri güneydeki alçak yükseltide olmak üzere iki farklı noktada da sondaj çalışmasında bulunmuşlardır²⁰. Mellaart'ın I nolu açmasında temizlik faaliyeti yaptıkları sırada açmanın kesitindeki sıva izlerini fark ederek kazı çalışmasını bu açmada sürdürmeye karar vermişlerdir. 2000 senesinde I nolu açma, sıva izlerinin bulunduğu yöne doğru 12x10 m. ölçülerinde 'L' biçiminde genişletilmiştir. Batı Çatalhöyük, Bizans ve Selçuklu dönemlerinde mezarlık olarak kullanım gördüğünden, buradaki mezarlar tarafından Kalkolitik tabaka büyük ölçüde tahrip edilmiştir. Yapılan kazı çalışmaları esnasında, B25 olarak isimlendirilen bir bina ve bu binanın çevresine gelişigüzel yerleştirilmiş hücre planlı mekanlardan oluşan bir yapı kompleksi ortaya çıkartılmıştır²¹ (Şek.2-3). B25'in içten içe yaklaşık boyutu 6x4 m.'dir. Duvarlar kerpiç tuğlalardan yapılmış, doğu ve batı duvarlara dikdörtgen payandalar eklenmiştir. Duvarlar ve taban sarı/beyaz bir sıva ile sıvanmıştır. Binanın tam ortasında yuvarlak bir ocak ve payandalar arasında alçak sekiler yer alır (Lev.I.2). Binanın güney ve doğusundaki mekanların depo olarak kullanım gördükleri anlaşılmıştır. Ayrıca binanın hemen doğusu çöplük olarak kullanılmıştır. Zamanla ihtiyaca göre yeni mekanlar eklenmiş, var olan duvarlara da eklemeler yapılarak güçlendirilmiş ya da eklenen duvarlarla mekanların içinde değişikliklere gidildiği görülmüştür²². Bu yapı kompleksinden gelen C14 tarihleri M.Ö. 6000-5700 yıllarını vermektedir.

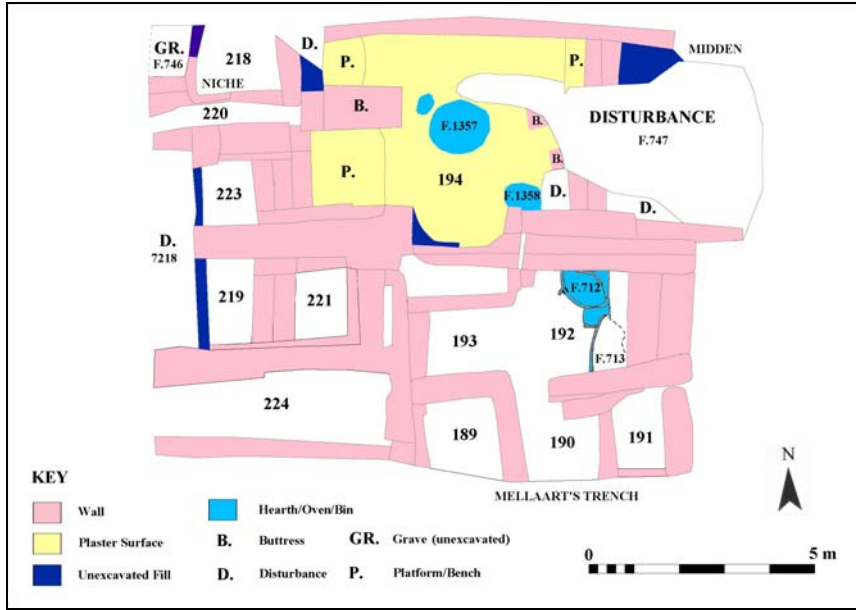
¹⁸ Mellaart, 1965: 136.

¹⁹ C. Gibson, J. Last, (2003): "An Early Chalcolithic Building on the West Mound at Çatalhöyük", *Anatolian Archaeology* 9, s.12-13.

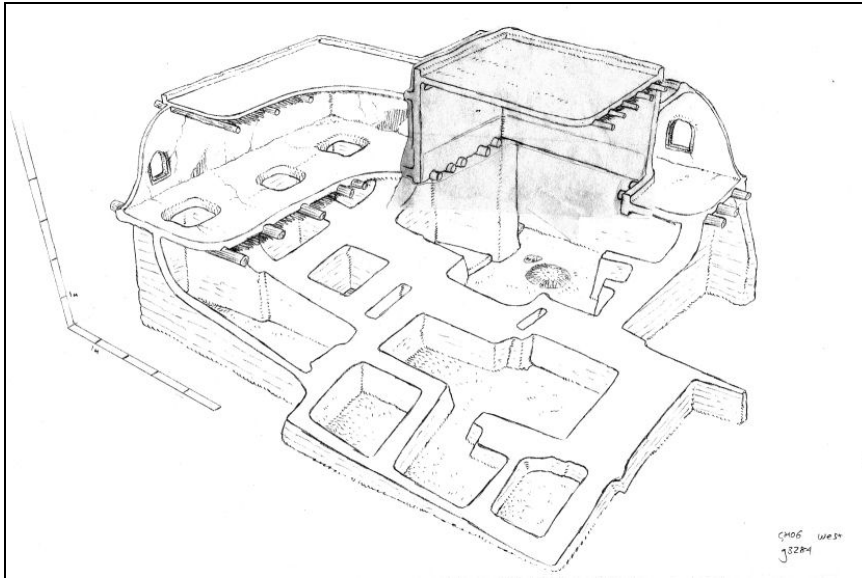
²⁰ J. Last, (1998a): "Excavations on the West Mound at Çatalhöyük 1998 Stratigraphic Report", Archive Report 1998. http://www.catalhoyuk.com/archive_reports/1998/ar98_05.html.

²¹ Gibson ve Last, 2003: 12-13.

²² Gibson ve Last, 2003: 12, Plan of B.25.

Şekil.2. Bina 25'in Planı

Şekil.3. Bina 25'i yeniden kurma denemesi.

2006 yılında, Trakya Üniversitesi Arkeoloji bölümünden Burçin Erdoğan ile Cambridge Üniversitesinden Peter Biehl tarafından, Batı Çatalhöyük'ün

güneydoğusuna denk gelen alanda, 10x10 m. ölçülerinde iki açmada (5 ve 6 nolu açmalar) kazı çalışmalarına başlanmıştır. Bu çalışmalar esnasında çok sayıda Bizans ve Selçuklu mezarları bulunmuş, Kalkolitik tabakanın bu mezarlar tarafından oldukça tahrip gördüğü anlaşılmıştır²³.

2007-2008 kazı sezonunda, Trakya Üniversitesi ekibi höyüğün güneybatısında, Mellaart'ın II nolu açmasının 5 m. kuzeyinde yeni bir açmada (8 nolu açma) çalışmalarına başlamış, Cambridge ekibi ise hem 5 nolu açmada hem de höyüğün batısındaki kanalda 7 nolu sondaj açmasında çalışmalarını sürdürmüşlerdir. 6 nolu açmada ise kazı çalışmaları durdurulmuştur. Çalışmalar sırasında 5 nolu açmada duvarları kerpiç bloklardan yapılmış, payandalı mekanlar açığa çıkartılmıştır. 7 nolu sondaj açmasında ise höyüğün stratigrafisini açığa kavuşturmak için derinleştirilerek ana toprağa ulaşılmış ve Doğu Çatalhöyüğün en üst tabakaları ile çağdaş olabilecek buluntular ortaya çıkarılmıştır²⁴. Trakya Üniversitesi ekibi tarafından 10x10 m. ölçülerinde höyüğün güneybatısına açılan 8 nolu açmada yapılan çalışmalar esnasında, duvarları ve tabanı kırmızı boya ile sıvanmış olan ve 'Kırmızı Bina' olarak isimlendirilen B78 ortaya çıkartılmıştır²⁵ (Şek.4).

Kare planlı yapı içten içe yaklaşık 6x6 m. boyutlarındadır ve içten payandalı olarak yapılmıştır. Bina 78'in iki katlı olduğu ve her iki katın tabanının ve ikinci katın duvarları kırmızı boya ile sıvandığı tespit edilmiştir. Binanın üç payandası vardır. İkinci kat tabanı düzgün biçimde yıkılmış, kuzey ve batı payandaları üzerine devrilen taban yarım daire biçiminde çıkıntılar oluşturmuştur. Binanın üç payandasından biri olan doğu payandası 1.00x1.30 m. boyutlarındadır (Lev.II.1-2).

²³ P.F. Biehl, B. Erdoğan, E. Rosenstock, (2006): "West Mound", *Çatalhöyük 2006 Archive Report*, s. 122-134. http://www.catalhoyuk.com/downloads/Archive_Report_2006.pdf.

²⁴ P. Biehl ve E. Rosenstock, (2008): West Trenches 5&7. *Çatalhöyük 2008 Archive Report*, s.90-97.

²⁵ B. Erdoğan, (2007): "West Mound: Trench 8", *Çatalhöyük 2007 Archive Report*, s. 132-142; B. Erdoğan, (2008a): "West Trench 8", *Çatalhöyük 2008 Archive Report*, 105-109.

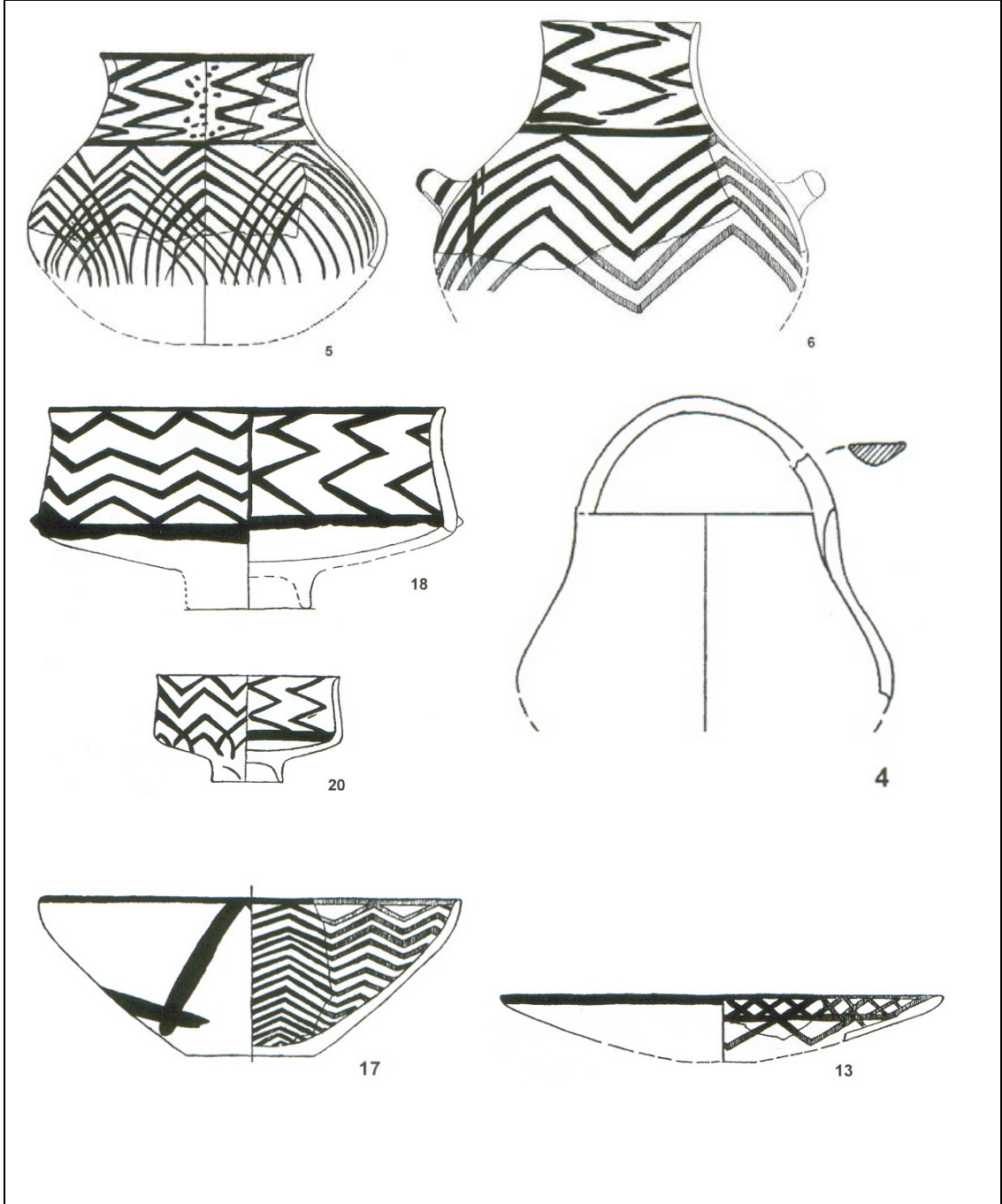

Şekil.4. Bina 78'i yeniden kurma denemesi

Batı Çatalhöyük'ün en karakteristik buluntusu boyalı çanak çömlekleridir. Batı Çatalhöyük çanak çömleklerinde Doğu Çatalhöyük'e nazaran formlarda ve boyutlarda çoğalmalar ve çeşitlilikler olmuştur. EKI çanak çömleğinin özelliği krem, beyaz veya turuncu astar üzerine kırmızı boyalı oluşudur. EKII çanak çömleği ise krem astar üzerine siyah, kahve, koyu kırmızı boyalıdır²⁶. Batı Çatalhöyük çanak çömleği içinde monokrom çanak çömlekler de bulunmaktadır. Bu monokrom çanak çömlekler boyalı çanak çömleklerden sayıca daha fazladır. EKI'de boyunlu omurgalı veya küresel gövdeli çömlekler ile omurgalı "S" görünüşlü kaseler ana formları oluşturur. Çömlekler üzerinde bazen tutamaklar olabiliyor, bazen de sepet kulplar görülebiliyor. Bazen çanak ayaklı kaseler görülebiliyor. Çanak çömlekler üzerinde uygulanan bezemeler, kırmızı veya kahverengi boya ile yapılan düz çizgili geometrik motiflerden meydana gelir. Özel kap biçimlerine uygulanan belirli motifler olduğu gibi bu motiflerin çeşitliliği de nispeten sınırlıdır. Örneğin, dikey zikzaklar hem çömleklerin boyun kısımlarında hem de omurga biçimindeki kaselerin iç kısımlarında görülürken, yatay çizgiler çömleklerin boyun kısımları ile sınırlı kalmaktadır. Sepet kulplar ise hep aynı şekilde "V" biçimindeki semboller ile boyanmıştır. Hatta bazı diplerde uygulanan yıldız şeklindeki

²⁶ Mellaart, 1965: 136-153; J. Last, (2000): "West Mound Pottery", *Çatalhöyük 2000 Archive Report*. http://www.catalhoyuk.com/archive_reports/2000/ar00_10.html

bezemenin içi noktalarla doldurularak oluşturulan daha karmaşık motiflere de rastlanmaktadır (Şek.5; Lev. III).

Şekil.5. Batı Çatalhöyük EKI çanak çömleklerinden örnekler

EKII çanak çömlek formları, EKI'de görülenlerin aynısı olsa da hatlar daha keskinleşmiştir. Sepet kulplar ortadan kalkmıştır. EKII çanak çömleklerinin farklılığı daha düşük ateşte pişirilmiş olmalarıdır. EKII'de siyah/kahve, koyu kırmızı boyalı

çanak çömlek ortaya çıkar. Bezemeler EKI'e göre daha gelişkindir. Çapraz şekilde taranarak yapılan bezeme çok yaygındır ve daha özenlidir. Ayrıca dama tahtası, balık kılıcı gibi motifler de ilk kez ortaya çıkar (Şek. 6). Bunların dışında Batı Çatalhöyük çanak çömleklerinin önemli bir kısmını, çizgi ve nokta bezemeli olanlar tutmaktadır. Siyah, gri açkılı olan bu çanak çömlekler üzerine çizgi, kazıma ve sokma ile bezemeler yapılmıştır. Bazı örneklerde içleri beyaz bir madde ile doldurulmuştur (Lev.IV).

Şekil.6. Batı Çatalhöyük EKII çanak çömleklerinden örnekler

Batı Çatalhöyük'te ele geçen küçük buluntular içinde kilden yapılmış uçayaklar önemli bir yer tutmaktadır. Dikdörtgen formda, bir tarafları öne kıvrık olarak ve alt kısımlarında kare boşluk bırakılarak yapılırlar. Çeşitli boylarda ve genellikle bezemeli yapılırlar (Lev.V.1). Uçayakların bazen hayvan veya insan başı şeklinde yapıldıkları görülmektedir. Bu anlamda onların işlevsel fonksiyonlarının yanında sembolik önemlerinin de olduğu düşünülebilir. Batı Çatalhöyük'te ele geçen figürinler çok azdır. Kazılar sırasında sadece üç adet kırık figürin ele geçmiştir (Lev.V.2). 8 numaralı açmada 78 Nolu binanın dolgusunda bakırdan yapılmış bir keskinin uç kısmı bulunmuştur. Bu buluntu, Batı Çatalhöyük kazılarında bu güne kadar ele geçen tek metal objedir. Ayrıca çok sayıda obsidiyen ve çakmaktaşıdan yapılmış aletler ele geçmiştir.

I.D. İç Anadolu Bölgesinde Kazı Çalışması Yapılmış Erken Kalkolitik Çağ Yerleşmeleri ve Batı Çatalhöyük ile Benzerlikleri, Farklılıkları

İç Anadolu Bölgesi, Anadolu'nun tam orta kısmında yer alır. İç Anadolu Platosu olarak bilinen coğrafi bölge kuzeyde ve doğuda Kapadokya dağlık kesimi ve Tuz gölü havzası, güney ve batıda Toros Dağları, Beyşehir ve Suğla Gölleri ile sınırlanır. Dağlık Kapadokya Bölgesinde, yükseklikleri 3000 metreye ulaşan volkanik Hasan Dağ ve Melendiz Dağları yer alır. Holosen başlarına kadar devam ettiği bilinen volkanik püskürmeler bölgede tüf, andazit, bazalt ve granit gibi kayalar, lav akıntıları da obsidien gibi hammadde kaynaklarını oluşturmuştur²⁷. Ayrıca bölgenin önemli hammadde kaynakları arasında İç Anadolunun kuzeybatısında yer alan Tuz Gölü de sayılabilir. %33 tuzluluk derecesine sahip olan Tuz Gölü'nde her yaz yaklaşık 5-12 cm kalınlığında tuz tabakası oluşur²⁸.

Konya ovası kuzeyden güneye geniş düzlüklerle uzanır. Ova, buzul çağlarında büyük bir göl halindeyken Holosen başlarında bu gölün yavaş yavaş

²⁷ U. Esin, (1998): "Paleolitik'ten İlk Tunç Çağ'ının Sonuna: Tarihöncesi Çağların Kapadokyası", M. Sözen (ed), *Kapadokya*, İstanbul, s. 68.

²⁸ S. Koday, (1998-1999): "Tuz Gölü Tuzları", *Marmara Üniv. Atatürk Eğitim Fakültesi Marmara Coğrafya Dergisi* 2, s. 131.

ortadan kalkması ve tabanında alüvyonların depolanmasıyla ortaya çıkmıştır²⁹. Ovanın alçak kesimleri, yeni alüvyonlar arasında yazın kuruyan bataklıklarla kaplıdır. Çatalhöyük çevresinde yapılan jeomorfolojik çalışmalar, Neolitik ve Erken Kalkolitik Çağlarda ovada mevsimlik küçük sığ göllerin ve bataklık alanların olduğunu ortaya koymuştur³⁰. Göllerle sınırlı ovada, alüvyon düzlüklerin olduğu ve Çatalhöyük gibi yerleşmelerin bu düzlükler üzerinde kurulduğu, ilkbaharda taşan nehirlerin sularıyla bu düzlüklerin bataklığa dönüştüğü saptanmıştır.

Gelişmiş köy toplulukları dönemi olarak da adlandırılan Kalkolitik Çağ, Neolitik Çağdaki ilk köy topluluklarının daha gelişmiş köy topluluklarına dönüştüğü dönemdir. Bu dönemde ekonomik açıdan ayrıcalıklı bölgeler belirleme ve devlet kurumunun çekirdeği olan ilk kent toplumları oluşmaya başlamıştır³¹. Yaklaşık M.Ö. 6000 yıllarında İç Anadolu Bölgesinde Kalkolitik Çağ'a geçilmiştir. Konya Ovasında bu döneme ait kazısı yapılmış yerleşim yeri Batı Çatalhöyük dışında Canhasan'dır. Kapadokya Bölgesinde ise bu dönemi Köşk Höyük ve Tepecik-Çiftlik kazılarında bilmekteyiz (Şek.7).

Şekil.7. Konya ovası ve Kapadokya Bölgesinde belli başlı Erken Kalkolitik Çağ yerleşmeleri.

²⁹ Bkz. "Konya Kapalı Havzası" www.wwf.org.tr.

³⁰ Hodder, 2006: 77.

³¹ M. Özdoğan, (1993): "Gelişmiş Köy Toplulukları", *Thema Larousse Tematik Ansiklopedi*, İstanbul, Milliyet, s. 160-161.

Canhasan, İç Anadolu bölgesinde Karaman İli'nin 12 km. kuzeydoğusunda yer alır. Çevredeki üç höyükten Canhasan I ve III tarihöncesi dönem höyükleri, II ise geç dönem höyüğüdür. Kalkolitik tabakaların görüldüğü Canhasan I höyüğü 360x280m. boyutlarında ve 5m. yüksekliğindedir. D. French tarafından, ilk kez 1961 yılında kazılmaya başlanan höyükteki çalışmalar, 1970 yılına kadar sürdürülmüştür³². Yapılan kazılar sonucunda Canhasan I'in sekiz tabakalı olduğu anlaşılmıştır. En üstteki 1. tabaka Geç Kalkolitik, iki evreli olan 2. tabakanın 2A evresi Orta Kalkolitik; 2B evresi ise Erken Kalkolitik Çağa tarihlendirilir. 3. tabaka Erken Kalkolitik'e geçiş tabakasıdır. En alttaki 4-7. tabakalar ise Geç Neolitik döneme tarihlendirilir. Fakat son yıllardaki araştırmalar hem 2A hem de 2B takalarının Erken Kalkolitik'e tarihlendirilmesi gerektiğini ortaya çıkarmıştır³³.

2B tabakasında binalar, aralarında boşluk bırakılmadan yanyana yapılmıştır. Taş temelsiz kerpiç duvarlara sahip binalar doğrudan toprak üzerine oturmaktadır. Binaların en önemli özelliği içten payandalı olarak yapılmalarıdır³⁴. Bu özellik Batı Çatalhöyük'te de karşımıza çıkmaktadır. Binaların iki katlı yapıldığı, ikinci katın duvarlarının alt kattan daha ince olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca mekan dolgusu içinde, basit geometrik bezemeli boyalı sıva parçalarının ele geçmesi, binaların ikinci katlarından düştükleri izlenimi vermektedir. Binaların içinde ocak ve seki gibi öğeler mevcuttur. Aynı zamanda bu binaların birinde, yukarı kattan düşüklerle tahrip olan bir iskeletin yanında bakırdan yapılmış sap delikli topuz başı bulunmuştur³⁵. Çakıl döşeli bir taban örneği dışında, tabanlar sıkıştırılmış kil tabanlardır. Bir binada beyaz sıva üzerinde gri ya da açık mavi ince bir badana katı saptanmıştır. Bir başka binanın duvarında ve tabanında, beyaz sıva üzerine kırmızı boya kullanılmıştır³⁶. Kırmızı boyanın duvarda ve tabanda kullanıldığı bir başka yerleşim yeri ise Batı Çatalhöyük'tür.

³² D.French, (1998): *Canhasan Sites I. Canhasan I: Stratigraphy and Structures*. London, BIAA Mono 23.

³³ B.Erdoğu ile görüşme (2008).

³⁴ French, 1998: 27-45. ; V. Sevin, (2003): *Anadolu Arkeolojisi*. İstanbul, Der Yayınları, s. 87.

³⁵ Sevin, 2003: 87.

³⁶ French, 1998: 37.

2B tabakasında egemen olan çanak-çömlek grubu boyalı mallardır. Krem üzerine kırmızı boyalı ve krem üzeri kahverengi-siyah boyalı malların yanısıra gri açkılı, kahverengi-kırmızı açkılı ve devetüyü açkılı mallar da görülmektedir³⁷. Çömlek ve kaseler iki ana kap formunu oluşturur. En belirgin formlar dışa açılan ağızlı küresel gövdeli çömler - bunların gövde kısımlarında dikey ya da yatay olarak yerleştirilmiş tutamaklarda olabiliyor ve keskin karınlı çömlerdir. Motif olarak zigzag motifleri hakimdir. Özellikle çömlerin boyun ve gövde kesimleri farklı motiflerle bezenmiştir. Örneğin gövde kısmına zikzak motifleri uygulanmışken, boyun kısmına düz çizgiler yapılmıştır. Ya da boyun kısmı metoplara bölünmüş ve içlerine zikzaklar, taramalar vs. yapılmıştır. Kahverengi-siyah boyalı çanak çömlerde motifler daha özenli yapılmıştır ve kırmızı boyalıllara göre motiflerde farklılıklar gözlenir. Motifler genellikle üçgen içerisinde tarama şeklindedir. Gri açkılı çanak-çömlerler ise çizgi ve noktalardan oluşan motiflerle bezenmiştir³⁸ (Lev.VI).

2B tabasında kilden yapılmış farklı büyüklüklerde kadın betimlemelerinden oluşan figürinler bulunmuştur³⁹. Batı Çatalhöyük'te ise figürin sayısı oldukça azdır. Kırık halde ele geçen az sayıdaki örnek Canhasan'dan farklıdır.

2A mimarisi sınırlı bir alanda kazılmıştır. Yaklaşık 1m. yüksekliğinde korunagelmış sıvalı duvarları ile, en az beş kez yenileme geçiren bir bina ortaya çıkartılmıştır. Bu bina 2B tabakasının yangınla tahrip olup terkedilen binalarından birinin tam üzerine konumlandırılmıştır. 2B'den farklı olarak bu tabakada taş temelin kullanıldığı ve kerpiçlerin daha büyük yapıldığı söylenebilir⁴⁰. 2A tabakasının çanak-çömlerinde hem form hemde bezeme olarak gelişim gözlenir. İlk defa iki renkli (poligrom) çanak çömler karşımıza çıkmaktadır⁴¹.

³⁷ D. French, (2005): *Canhasan Sites 2. Canhasan I: The Pottery*. London, BIAA Mono 32. s. 18-22.

³⁸ French, 2005: 18-22.

³⁹ Canhasan'da bulunan figürinler için bkz. B. Kulaçoğlu (Haz.), (1992): *Anadolu Medeniyetleri Müzesi. Tanrılar ve Tanrıçalar*. İstanbul, T.C. Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü, s. 67-70.

⁴⁰ S. Harmankaya, O. Tanındı, M. Özbaşaran, (1998): "Canhasan", *Türkiye Arkeolojik Yerleşmeleri 3, Kalkolitik*. İstanbul, Ege Yayınları.

⁴¹ French, 2005: 24-26.

Kapadokya bölgesinde kazı yapılan Erken Kalkolitik Çağ yerleşmelerine baktığımızda, gerek mimari olarak gerek buluntu olarak Batı Çatalhöyük'ten farklı oldukları anlaşılıyor. Bölgede kazı çalışması yapılan Erken Kalkolitik yerleşim yerlerinden biri Köşk Höyüktür. Köşk Höyük, Niğde ili, Bor ilçesine bağlı Bahçeli beldesinin kuzeydoğusunda yer alır. Bor Ovasının doğusunda yer alan doğal bir yükseltinin kuzey ucundaki eğiminde kurulmuştur. Höyük ilk kez 1964 yılında saptanmıştır. 1980 yılında Niğde Müzesi ve Uğur Silistreli'nin katılımıyla başlanan kazılar 1981-1982 yıllarında sürdürülmüştür. 1983-1990 yılları arasında U. Silistreli başkanlığında devam ettirilen kazılara, U. Silistreli'nin vefatı nedeniyle ara verilmiştir. 1995 yılında yeniden başlanan kazılara, Aliye Öztan tarafından devam edilmektedir.

Ana kayaya ulaşılamayan höyükte, beş tabakanın varlığı tespit edilmiştir. I. tabakadaki mimari ve buluntular diğer dört tabakadan farklı özelliklere sahiptir. I. tabakadaki yapılar birbiriyle aynı planda fakat farklı ölçülerde yapılmıştır. Binalar birbirine bitişik düzende, dikdörtgen planlı ve tek odalı olarak inşa edilmiştir. Evlerin hemen hepsinin içinde nişler, seki, silo, ocak ve kilden kutular bulunmuştur⁴². Genellikle bebek ve çocuklardan oluşan hocker şeklinde toprağa gömülen veya kaplara konulan gömüler, evlerin içine sekilerin altına ya da duvar diplerine yapılmıştır⁴³. Özellikle bebek mezarlarına hediyeler bırakılmıştır. Bunlar arasında kaplar, yumuşakça kabukları, obsidien aletler gibi objeler vardır.

Çanak çömlek olarak Köşk Höyüğün I. tabakasında tek renkli olan yerli üretim malları ile ithal olduğu düşünülen boyalı çanak çömlekler vardır. Boyalı çanak çömlekler Canhasan 2B ve Batı Çatalhöyük EK II ile çağdaş krem üzerine siyah ya da koyu kahve boyalıdır ve sadece iki binanın içinde bulunmuşlardır⁴⁴. Tek renkli olan çanak çömlekler siyah, gri, kırmızının tonlarında astarlı ve perdahlıdır. Gövdeye birleşen kısımları yuvarlatılmış yatay kulplar, kabartma olarak

⁴² A. Öztan, (2003): "A Neolithic and Chalcolithic Settlement in Anatolia: Köşk Höyük", *Colloquium Anatolicum* II, s. 77.

⁴³ Öztan, 2003: 78.; A. Öztan, (2007): "Köşk Höyük Niğde-Bor Ovası'nda Bir Neolitik Yerleşim", M. Özdoğan ve N. Başgelen (Haz.), *Türkiye'de Neolitik Dönem. Yeni Kazılar, Yeni Bulgular*. İstanbul, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, s.225-226.

⁴⁴ Öztan, 2003: 72.

yapılmış boğa boynuzu, insan kaş ve göz betimleri bu tabakanın en tipik özellikleridir⁴⁵. Dendrokronoloji ve C14'den gelen sonuçlara göre M.Ö. 5. binin başlarına tarihlendirilen bu tabaka, yaşanan bir yangın felaketinden sonra terk edilmiştir⁴⁶.

II-IV. tabakalar mimari olarak birbirine benzerdir. Binalar dikdörtgen, kare ya da yamuk planlı olup, bir ile dört arasında değişen oda sayısına sahiptir. Binaların içinde yuvarlak ya da dikdörtgen ocaklar, ışıklar, sekiler, çamurdan yapılmış farklı ölçülerde kutular bulunurken binaların dışına ihtiyaca göre ocak, fırın ve silolar eklenmiştir. Yapılar birbirine çok yakındır. Aralarındaki dar geçitlerin bazıları çıkmaz sokaktır bazılarına ise gömüler yapılmıştır⁴⁷. III. tabakaya ait bir binada rastlanan duvar resmi Köşk Höyük'te ele geçen tek örnek olması açısından önemlidir. Olasılıkla bir geyiğin çevresinde avlanan/dans eden farklı pozisyonlarda 20 figürün resmedildiği bu duvar resmi Doğu Çatalhöyük örneklerine büyük benzerlik göstermektedir⁴⁸. V. tabaka mimari özellikleri açısından II-IV tabakalarıyla benzerlik gösterir. Üstteki tabaka tarafından oldukça tahrip edilen bu tabakada kullanılan kerpiçlerinin renk ve boyutları farklıdır⁴⁹. Köşk Höyük'ün II-V. tabakaları, yapılan C14 analizlerine göre M.Ö. 5600-6400 yıllarını vermiştir⁵⁰.

II. ve III. tabakadaki evlerde ele geçen, sekilerin üstünde ya da toplu olarak sekilerin altına gömülen kille sıvanan kafatasları, Köşk Höyük'ün önemli özelliğidir⁵¹. Örneklerini Akeramik Neolitik Çağ'da Yakın Doğu'da gördüğümüz bu uygulama Doğu Çatalhöyük'te de karşımıza çıkmaktadır⁵². Yine bu tabakalarda ölümler, I. tabakadaki gibi hocker pozisyonunda evlerin içine, sekilerin altına veya duvar diplerine hediyeleriyle beraber gömülmüştür. IV. ve V. tabalarda henüz mezara rastlanılmamıştır.

⁴⁵ Öztan, 2003: 78.

⁴⁶ Öztan, 2003: 77.

⁴⁷ Öztan, 2007: 225.

⁴⁸ Öztan, 2007: 225.

⁴⁹ Öztan, 2007: 225.

⁵⁰ Öztan, 2007: 234.

⁵¹ Öztan, 2007: 226.; M. Bonogofsky, (2003): "A Bioarchaeological Study of Plastered Skulls from Anatolia: New Discoveries and Interpretations", *International Journal of Osteoarchaeology* 15, s. 124-135.

⁵² Hodder, 2006:148.

II-V. tabakaların çanak çömlek özelliklerine bakarsak, hamurları gri, kahverengi ve devetüyü tonlarında olup taş ve bazıları mika ya da kireç katkılıdır. Kırmızı, kahverengi, siyah ve grinin tonlarında astarlı ve çoğu perdahlıdır. Farklı boylarda çömlekler, kaseler, tabaklar, meyvelikler ve kutular gibi değişik formlar görülür. Bu kapların bir kısmı kabartma, boya, çizgi gibi değişik tekniklerle bezenmiştir. Bu grubun içerisinde en özgünü, kabartma bezemeli olanlardır. Kabartmalı kaplarda, yerel çömlekçiler çevrelerinde gördükleri hemen her canlıyı ve bazı simgeleri ince bir zevkle işlemişlerdir⁵³. Kabartmaların konusu tanrı ve tanrıçayı betimleyen insan figürleri ile değişik türlerde çok sayıda hayvanlardır. Değişik hayvan türleri arasında boğa, inek, keçi, eşek, geyik, ceylan, leopar, kaplumbağa, kurbağa, yılan, kuş, balık tanımlanabilenler arasındadır. Hayvanların başları yüksek kabartma, daima profilden gösterilen vücutları ise alçak kabartma olarak yapılmıştır.⁵⁴ Ağaç, hilal, başak gibi bezemeler, zincir, iç içe zikzaklar kabartma olarak uygulanan diğer motiflerdir. Kabartmalı kaplar üzerinde; elindeki orakla başakları biçmeye hazırlanan bir erkeğin bulunduğu sahne, ok ve yay ile yapılan avlanma sahnesi, ineğin sağım işinin yapıldığı sahne, el ele tutuşarak dans eden kadınların bulunduğu sahne işlenen değişik sahneler arasındadır⁵⁵ (Lev.VII). Kabartmalı kapların bir kısmına kırmızı ve krem renklerde boya bezeme uygulanmıştır. Köşk Höyük'te Konya ovasındaki yerleşmelerin aksine boya bezemeli çanak çömlekler çok azdır. Bunların içinden kırmızı astar üzerine beyaz boya ile yapılan spiral motifli bir çömlek sayılabilir⁵⁶.

Kapadokya Bölgesi'nde kazı çalışması yapılan diğer bir Erken Kalkolitik yerleşim yeri Tepecik/Çiftlik'tir. Höyük, Niğde ili Çiftlik kasabasının yaklaşık 1 km doğusunda, Çiftlik veya Melendiz ovasında yer alır. Höyüğün bulunduğu ovada Pleistosen dönemde bir krater gölü bulunduğu, bu gölün Holosen dönemi başlarından itibaren ponza ve külden oluşan alüvyonla dolarak ovaya dönüştüğü bilinmektedir⁵⁷.

⁵³ A. Öztan, (2002): "Köşk Höyük: Anadolu Arkeolojisine Yeni Katkılar", *Tüba-Ar V*, s. 58.

⁵⁴ Öztan, 2002: 58.

⁵⁵ Öztan, 2007: 229.

⁵⁶ Öztan, 2007: Fig. 14.

⁵⁷ E. Bıçakçı, Ç. Altınbilek Algül, S. Balcı, M. Godon, (2007): "Tepecik-Çiftlik", M. Özdoğan, N. Başgelen (Haz.), *Türkiye'de Neolitik Dönem*. İstanbul, s. 237.

Yakındoğu'nun en önemli obsidiyen kaynaklarından biri olan Göllü Dağ obsidiyen kaynaklarına yakın konumdadır.

Tepecik-Çiftlik höyüğü, ilk olarak Ian Todd tarafından 1966 yılında bulunmuştur. Höyük 300x170m. boyutlarında olup 4 ila 9.6 m arasında değişen bir yüksekliğe sahiptir. Höyükte kazı çalışmaları 2000 yılından bu yana E. Bıçakçı başkanlığındaki bir ekip tarafından sürdürülmektedir. Yapılan çalışmalar esnasında höyükte 5 tabaka saptanmıştır. En üstteki birinci tabaka Geç Roma-Bizans dönemine aittir. İkinci tabaka Orta Kalkolitik, üçüncü İlk Kalkolitik ve onların hemen altında ise Neolitik Dönem tabakaları bulunur.

İlk Kalkolitik döneme tarihlendirilen üçüncü tabaka üst ve alt olmak üzere 2 evreye ayrılır. Yapılar taş su basman üzerine kerpiç duvarlıdır. İki farklı plan tipi ortaya çıkartılmıştır: tek geniş odalı yapılar ve tek bir örnekle temsil edilen çok odalı yapı. Tek odalı yapıların içi bazen ince duvarlarla bazen platform ve taş döşemelerle bölmelere ayrılmıştır. Yapı içlerinde ocaklar ve fırınlar ayrıca depolama amaçlı petekler görülmektedir⁵⁸.

Yerleşim içi gömü vardır. Alt evrede hoker pozisyonunda gömülmüş, yanlarına hediye bırakılmamış birincil gömüler bulunmuştur. Bu evrede ayrıca üç kafatası ve birkaç uzun kemiğin birlikte gömüldüğü bir mezarda bulunmuştur. Üst evrede ise ikincil gömütler bulunmuştur. Yanlarına mezar hediyesi olarak obsidiyen aletler, taş baltalar, boynuzlar ve çanak çömlekler bırakılmıştır⁵⁹.

Tepecik-Çiftliğin üçüncü tabakasından bulunan çanak çömlekler Köşk Höyük ile benzerdir. Keskin profilli çanaklar, omurgalı boyunlu çömlekler karakteristik formlardır. Üçüncü tabakanın sonlarına doğru, kırmızı astarlı omurgalı kaplar üzerine, kabartma olarak yapılmış insan ve hayvan betimlemelerinden oluşmuş bezemeler ortaya çıkar⁶⁰ (Lev.VIII).

⁵⁸ Bıçakçı v.d., 2007: 239.

⁵⁹ Bıçakçı v.d., 2007: 239.

⁶⁰ Bıçakçı v.d., 2007: 243.

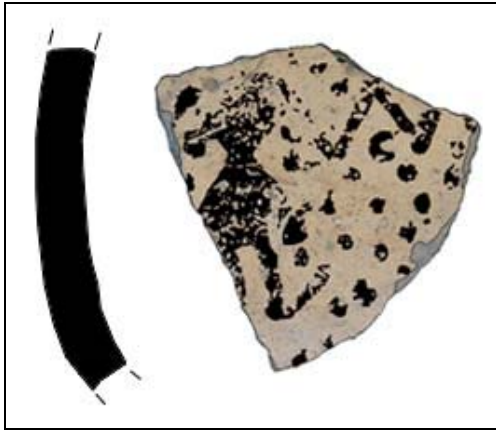
Obsidiyen yataklarına yakın olması nedeniyle çok sayıda obsidiyen alet ele geçmiştir. Özellikle obsidiyenden yapılmış ok uç uçları en karakteristik buluntulardır.

II. BATI ÇATALHÖYÜKTE BULUNAN İNSAN VE HAYVAN BETİMLEMELİ ÇANAK ÇÖMLEKLER

II.A. Buluntu Kataloğu

Batı Çatalhöyük'ün güney batısında 8 no'lu ve Mellaart II açmalarından çıkan çanak çömlekler ile aynı bölgeden yüzeyden bulunan toplam 8 çanak çömlek detaylı olarak çalışıldı. J. Last ve C. Gibson tarafından yapılan kazılarda bulunan bir örnek Konya Müzesinde incelendi. Gene J. Last ve C. Gibson tarafından bulunan iki örnek yayın aşamasında olduğundan, izin verildiği ölçüde incelenebildi. Diğer iki örneğin ise sadece fotoğrafları görülebildi.

Kat. No. 1.

Şekil.8. 15500/S.1 nolu örneğin çizimi

Buluntu Yeri : Açma 8. Yüzey (Lev.IX.1)

Envanter No : 15500/S.1

Formu : Gövde Parçası. Bir çömleğe ait gövde parçası.

Ölçüleri : Korunan uzunluk : 5 cm.

Korunan genişlik : 4.9 cm.

Cidar kalınlığı : 0.5-0.7 cm.

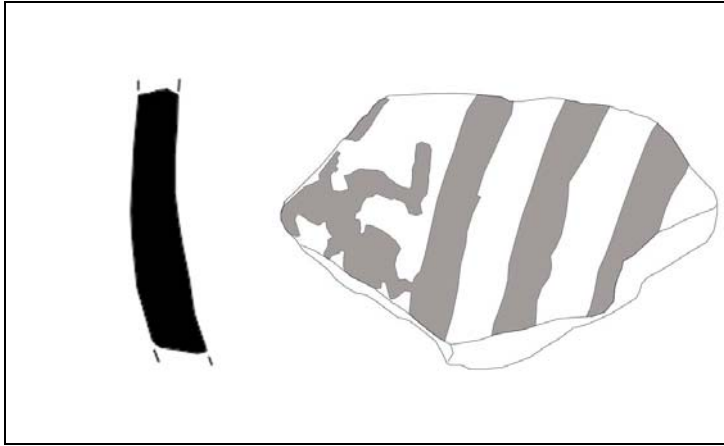
Malzeme ve Hamur Niteliği : Dış krem astar üzerine kahvemsi-kırmızı boya bezemelidir. İç yüzeyi sadece düzeltilmiş gri renktedir. Siyah-gri renkte olan hamur çok küçük taşçık ve çok azda mika katkılıdır. Benzer malzeme üzerinde yapılan ince kesit analizler hamurun fazla miktarda doğal kum içerdiğini göstermiştir⁶¹.

Bezeme Motifleri : Parçanın dış yüzeyine, olasılıkla kadın figürü resmedilmiştir. Kadın veya erkek olduğuna dair cinsiyeti belli eden herhangi bir uzuv resmedilmediğinden sadece giymiş olduğu etekten dolayı kadın figürü olarak yorumlanabilir. Şematik bir üslupla yapılmış olan figürün baş kısmı ve sağ kolunun vücuttan çıktığı kısım doğal şartlardan dolayı silinmiştir. Sol kolunun hafif bir kavis yaptığı anlaşılmaktadır. Figürün vücudu kum saati şeklinde yapılmıştır. Kum saati şeklinde yapılmış olan gövdenin alt kısmından birbirine paralel iki çizgiden oluşan bacaklar çıkmaktadır. Keskin bir açıyla kıvrılan sağ ayağı oldukça uzun yapılmıştır. Ayağındaki bu orantısızlık belkide giydiği bir ayakkabıyla açıklanabilir. Figürün sol ayağı korunamamıştır. Çömlek sol bacak boyunca kırıktır. Yana doğru açılan sağ kol dirsekten bükük şekilde gösterilmiştir. Böylece figür, keskin bir açıyla kıvrılan sağ koluyla karşısında muhtemelen olması gereken başka bir figürün elini tutmaktadır. Bu olası ikinci figürün sadece sol kolu görülmektedir. Bu figürde diğeri gibi kolunu keskin bir şekilde kıvrımış olarak resmedilmiştir. Sağ kolun dirseklere kadar olan kısmı, figürün neredeyse kalçasıyla aynı boydadır. Bu anlamda figürün kolunu uzattığını varsayarsak, kolun bu kadar uzun yapılması dikkat çekici bir özelliktir. Ellerdeki ve ayaktaki ayrıntılar işlenmemiştir.

⁶¹ Benzer parçalar üzerinde ince kesit analizleri yapılmıştır. Parçaların % 60 kum içerdiği saptanmış, küçük taşçıkların ise amphibolit oldukları tespit edilmiştir. Bkz. E. Camizuli, (2008): "Clay Provenance of Neolithic and Chalcolithic Ceramics from Çatalhöyük (Turkey)", *Çatalhöyük 2008 Archive Report*, s. 294-349.

Fakat kolları yukarıya doğru kaldırmaları sahneye canlılık katmıştır. Ayrıca çömleğin üzerinde bu iki figürün çevresinde yoğun bir şekilde yapılmış nokta bezekler yer almaktadır.

Kat. No. 2.

Şekil.9. 15504/S.11 nolu örneğin çizimi.

Buluntu Yeri : Açma 8. Yüzey (Lev.IX.1)

Envanter No : 15504/S.11

Formu : Gövde Parçası. Bir çömleğe ait gövde parçası.

Ölçüleri : Korunan uzunluk : 6.6 cm.
Korunan genişlik : 4.1cm.
Cidar kalınlığı : 0.6-0.9 cm.

Malzeme ve Hamur Niteliği : Dışı krem astar üzerine kırmızı boya bezemelidir. İç yüzey ince krem rengi astarlıdır. Hamur rengi siyahtır, küçük taşcık ve az mika içermektedir. 1 nolu örnek ile aynı özelliklere sahiptir.

Bezeme Motifleri : Bir çömleğin gövde parçasının dış yüzeyine, kolu yukarıya kalkmış durumda, etek giymiş muhtemelen bir kadın figürü resmedilmiştir. Bu çömlek parçasındaki figür de 15500/S.1 envanter numaralı örneğin üzerinde bulunan figür gibi sadece giymiş olduğu etekten dolayı kadın figürü olarak yorumlanabilir. Gövdesi üçgen olarak yapılan figürün başı, sol kolu ve sol bacağı çömleğin buradan kırılmış olması nedeniyle korunamamıştır. Bacak boyundan daha uzun olan sağ kolu, dirseğinden keskin bir şekilde kıvrılarak yukarıya doğru uzanmaktadır. Kolun bu durumda yapılmış olması, figüre azda olsa bir canlılık katmıştır. Korunmuş olan sağ kolda el ve parmaklar resmedilmemiştir. Figürün sağ kolunun ve ayağının duruşu, çömleğin üzerindeki yerleştirilme düzenine uygun olarak bitirilmeye çalışılmıştır. Ayrıca figürün sağ tarafında, birbirlerine paralel üç çizgi korunmuştur. Bu bezemeye figür, bir anlamda çerçeve içine alınmış olabilir. Çömlek ustası, figürün sağ ayağını, bu linear bezemeye değdirmeden orantısızca tamamlamak zorunda kalmıştır. Bu durum kol ve bacakda olduğu gibi vücudun üst kısmı ile alt kısmı arasında da proporsiyon bozukluğuna yol açmıştır. Linear çizgi ile insan figürü dışında, sahnede, başka herhangi bir bezeme görülmemektedir.

Kat. No. 3.

Şekil.10. 15548/X.18 nolu örneğin çizimi.

Buluntu Yeri : Açma 8.

Envanter No: 15548/X.18

Buluntu Konteksi ve Tarihlenmesi: Erken Kalkolitik I (MÖ 6000-5700) dönemine tarihlendirilen Bina 78'in ikinci katının dolgusunda bulunmuştur (Lev.IX.2).

Formu : Dip Parçası.

Ölçüleri : Korunan uzunluk : 7.8 cm.
Korunan genişlik : 6 cm.
Cidar kalınlığı : 1-1.1 cm.

Malzeme ve Hamur Niteliği : Dış ve iç kırmızımsı-kahve renktedir. İki yüzeyde de çok ince kırmızı astar atılmıştır. Hamur rengi kırmızımsı-kahvedir. Küçük taşçık ve yer yer bitkisel katkı içermektedir. İyi pişmediği için hamuru gevrektilir.

Bezeme Motifleri : Kırık bir kabın dip kısmının iç yüzeyine, dolgun kalçalı bir kadın figürü resmedilmiştir. Figürün başı, sola doğru hafif eğilmiş durumdadır. Muhtemelen yapılmakta olan harekete uygun olarak başın duruşu verilmek istenmiştir. Şematik olarak çizilen figürün detayları verilmemiştir. Kollar gövdeden yanlara doğru düz bir şekilde uzatılmıştır. Omuzlarla aynı hizada olan kollar, dirsekten keskin bir dönüşle yukarıya doğru düz olarak uzanmaktadır. Sağ ve sol kolun açısı ve çizimi birbirine yakındır. Fakat kolların uzunluğu, gövdenin uzunluğuyla ve figürün seramiğin üzerindeki mevcut uzunluğuyla kıyaslandığında oldukça uzun ve orantısız yapılmış olması dikkat çekicidir. Şematik olarak çizilen kollarda, el ya da parmak gibi detaylar gösterilmemiştir. Buna rağmen kolların havaya doğru hareketli oluşu, sahneye bir canlılık katmıştır. Gövde kalçaya kadar

dümdüz bir şekilde yapılmıştır. Gövdenin kalınlığıyla kolların kalınlığı arasında hemen hemen hiçbir fark yok gibidir. Gövdeden kalçaya geçiş oldukça orantısızdır. Kalçalar vurgulanmak istenircesine dolgun çizilmiştir. Açık olan dirseklerle kalçalar neredeyse aynı hizadadır. Kalçanın alt kısmı, çömleğin kırık olması nedeniyle korunmamıştır. Figürün solunda ve başının üst kısmında kalan yerde, tek sıra halinde linear çizgi bezeme bulunur. Bu bezeme sanki bir yıldız şeklini alacakmış gibi keskin hatlarla kıvrılmaktadır. 15504/S.11 numaralı örnekte olduğu gibi burada da figür, bu linear çizgi bezemeye sanki çerçeve içine alınarak merkeze çekilmiş gibidir. Ayrıca figürün çevresinde, linear çizgi bezemenin dışında kalan kısımda, belli bir düzen içermeden yapılan küçük boyutta fakat birbirine benzer nokta motifleri yer almaktadır.

Kat. No. 4.

Şekil.11. 15544/X.22 nolu örneğin çizimi.

Buluntu Yeri : Açma 8.

Envanter No: 15544/X.22

Buluntu Konteksi ve Tarihlenmesi: Erken Kalkolitik I (MÖ 6000-5700) dönemine tarihlendirilen Bina 78'in ikinci katının dolgusunda bulunmuştur (Lev. X.1).

Formu : Gövde Parçası. Bir çömleğe ait gövde parçası.

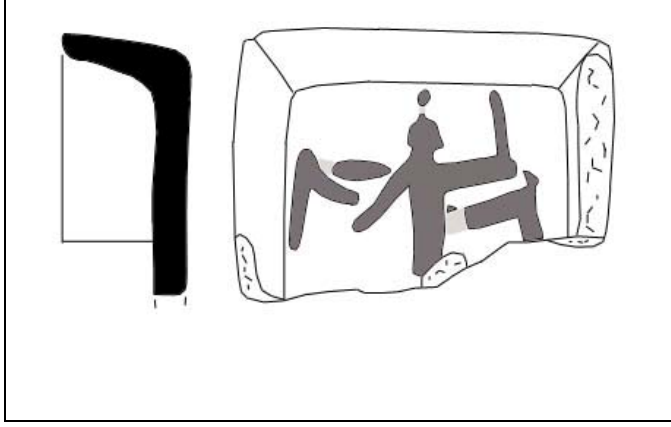
Ölçüleri : Korunan uzunluk : 20.5 cm.
Korunan genişlik : 9.3 cm.
Cidar kalınlığı : 0.5-0.9 cm.

Malzeme ve Hamur Niteliği : Dışı portakal astar üzerine morumsu-kırmızı boya bezemelidir. İçi krem astarlıdır. Siyah-gri renkte olan hamur çok küçük taşçık ve çok azda mika içermektedir. 1 nolu örnek ile aynı özelliklere sahiptir.

Bezeme Motifleri : Kırık bir çömleğin gövde parçasının dış yüzeyine bir insan figürü resmedilmiştir. Figürünün sadece belden yukarısı mevcuttur. Kafası yuvarlak olarak şematize edilmiştir. Cepheden yapılan başın her iki yanında kulak olabilecek çıkıntılar vardır. Kafasına göre kulaklarının yerleştirilmesinde ve boyutlarında orantısızlık vardır. Sol kulak biraz daha yukarıdadır. Sol kulağın üst çizgisiyle kafanın üst çizgisi aynı seviyededir. Sol kulağının üst kısmı ile sağ kulağının sağ kısmı zigzag bir şekilde yapılmıştır. Bu durum figürün küpe ya da küpe gibi benzer objeleri kulağına taktığı şeklinde de yorumlanabilir. Kulaklar dışında başta başka herhangi bir detay belirtilmemiştir. Kafadan gövdeye geçiş oldukça ince ve uzun bir boyunla sağlanmıştır. Boynun uzunluğu, kolların omuz ve dirsekle ya da dirsek ve bilek ile olan uzunluğundan fazladır. Figürün kolları, vücudundan düz bir şekilde çıkmış ve dirseklerinden yukarıya doğru

dik olarak kıvrılmış durumda gösterilmiştir. Kolların dirseklere kadar olan kısmı ile omuzlar düz bir çizgi şeklinde yapılmıştır. Ancak sol kolu diğerine göre biraz daha havaya kalkmış durumdadır. Böylece sol kolun başa daha yakın olması, hem kolun biraz daha yukarıya kalkmış olmasından hem de vücudun hareket anının resmedilmesinden dolayı olduğu söylenebilir. Figürün el ve parmak ayrıntıları doğru bir şekilde fakat oldukça şematize edilerek işlenmiştir. Ellerin açık olan parmaklarla kapladığı alan, başın kapladığı alandan neredeyse daha fazladır. Bu orantısızlık aynı zamanda eller ve kollar arasında da net olarak görülmektedir. Normalden büyük yapılmış parmaklarında, hem proporsion bozukluğu hem de bir orantısızlık vardır. Özellikle sol el ve parmaklar bir çınar yaprağını anımsatmaktadır. İnsan figüründeki ellerin ve boynun özelliği, aynı bölgede gene aynı döneme ait Canhasan yerleşmesinde karşımıza çıkmaktadır⁶². Figürün gövdesi muhtemelen beline doğru üçgen bir şekilde indiği düşünülebilir. Figürün etrafına, linear çizgilerden oluşturulan çizgisel bezeme yapılmıştır. Figürün sağında ve solunda bulunan çizgisel bezemeler kavisli bir biçimdeyken, kolların ve başın olduğu kısımlarda kavis yerine keskin dönüşler yapılmıştır. Bu çizgisel bezemelerle çerçevelenen figürün sol elinin serçe ve yüzük parmağı, çizgisel bezemeyle başarısızca birleştirilmiştir. Mevcut sahnede, sadece tek bir figür işlenmiş olup, bunun dışında herhangi bir bezeme bulunmamaktadır.

⁶² French, 2005: 274, Fig. 195, 6.

Kat. No. 5.

Şekil.12. 13700/S.1 nolu örneğin çizimi

Buluntu Yeri : 2006 Yılında yüzeyden bulunmuştur.

Envanter No : 13700/S.1

Buluntu Konteksi ve Tarihlenmesi: Yüzey (Lev.X.2).

Formu : Küllük Formu (Çanak/tabak parçası?)

Ölçüleri : Korunan uzunluk : 4.6 cm.

Derinlik : 1.6 cm.

Genişlik : 6.4 cm.

Yükseklik : 2.2 cm.

Cidar kalınlığı : 0.4-0.65 cm

Malzeme ve Hamur Niteliği : Turuncu astar üzerine kırmızı boya bezemelidir.

Hamur küçük taşçık katkılıdır ve pişme iyidir.

Bezeme Motifleri : Küllük şeklindeki forma sahip olan çanak çömlek parçası, kırık olarak ele geçmiştir. Form açısından diğer örneklerden farklıdır. Çömlek parçasının dış ve iç yüzeyi bezemelidir. İç yüzeyinde, tam ortada, hareket halinde bulunan bir insan figürü yer alır. Şematik olarak yapılan figür cepheden gösterilmiştir. Figürün başında detaylar gözükmemektedir. Buna karşın başın hemen üzerinde yuvarlak bir bezeme vardır. Bunun baş ile ilgili olan bir saç stili olduğunu düşünülebilir. Bu tür örnekleri Doğu Çatalhöyük'teki duvar resimlerinde görmekteyiz⁶³. Ayrıca bu örnek, saç stili bakımından, diğerleriyle kıyaslandığında Doğu Çatalhöyük duvar resimleriyle benzerlik taşıyan tek örnektir. Baş direk gövdeye oturmuş olup, boyun ile arasında bir geçiş yok gibidir. Sağ kol dirsekten kıvrılarak yukarıya doğru uzanmaktadır. Kol dirseğe kadar oldukça kalın yapılmış olup, hem bileğe kadar olan kısmıyla hem de vücudun diğer kısımlarıyla bir orantısızlığa sahiptir. Figürün diğer kolu aşağıya doğru uzanmaktadır. Bu duruşla sanki soldan gelen başka bir figürle el ele tutuşmuş gibidir. Ancak bu kısmı silinmiş olduğu için tam olarak görülmemektedir. Figürün kollarında el ve parmak gibi detaylar işlenmemiştir. Gövdesi stilize edilerek düz bir şekilde yapılmıştır. Ancak gövdenin sağ tarafında figürün bel kısmına denk gelen yerde gövdeyle bağlantısı silinmiş olan bir elbisesi vardır. Bele doğru düz bir şekilde uzanan elbisenin sol tarafı zamanla silinmiştir. Elbisenin sağ tarafı ise aşağıya doğru devam ederken çömleğin kırık kısmında kalmıştır. Bu elbisede, tıpkı saç stilinde olduğu gibi, Doğu Çatalhöyük'ün duvar resimlerinde gördüğümüz sahnelerde yer alan figürlerin giydikleriyle benzerdir⁶⁴ (Şek.13). Bu çömlek parçası, beline giymiş olduğu elbiseyle ve saç stiliyle, Doğu Çatalhöyük duvar resimlerindeki tarzı taşıması bakımından şimdilik elimizdeki tek ve önemli bir örnektir.

⁶³ M. Haydaroglu (ed.), (2006): "1961-1965 Yılı Kazıları Orijinal Duvar Resimleri Çizimleri", *Topraktan Sonsuzluğa Çatalhöyük*. İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, s.198-199;207-208.

⁶⁴ Haydaroglu, 2006: 194-199; 206-207.

Şekil.13. Doğu Çatalhöyük duvar resimlerinden ayrıntı.

Merkezde yer alan insan figürü dışında hemen onun solunda yer alan ikinci bir insan figürü daha vardır. Oldukça silinmiş durumdaki figürün gövdesinin, sağ ve sol kolunun çok az bir kısmı bellidir. Figür sanki sağ kolu ile birinci figürün elini tutarken, sol kolu ile birinci figürde olduğu gibi, dirsekten yukarıya doğru uzatmış olabilir. Kollar bu durumda profilden gösterilerek yapılmıştır. Yarısı ve bele kadar olan kısmı belli olan ikinci figürün gövdesinde yine düz bir şekilde yapılarak profilden resmedilmiştir. İki figür dışında çömlek parçasının yan iç ve dış yüzeyleri ile dış dip kısmı keskin dönüşlü linear şeklindeki boya bezemelerle süslenmiştir.

Kat. No. 6.

Şekil.14. ÇHW.TR.1 nolu örneğin çizimi.

Buluntu Yeri : Mellaart II nolu Açma. 1961 yılı kazısında bulunmuştur.

Envanter No: ÇHW.TR.1

Buluntu Konteksi ve Tarihlenmesi: Erken Kalkolitik II (MÖ 5700-5500) dönemine tarihlenen bir çukurun içinde bulunmuştur (Lev. XI.2).

Formu : Dip ya da plaka parçası

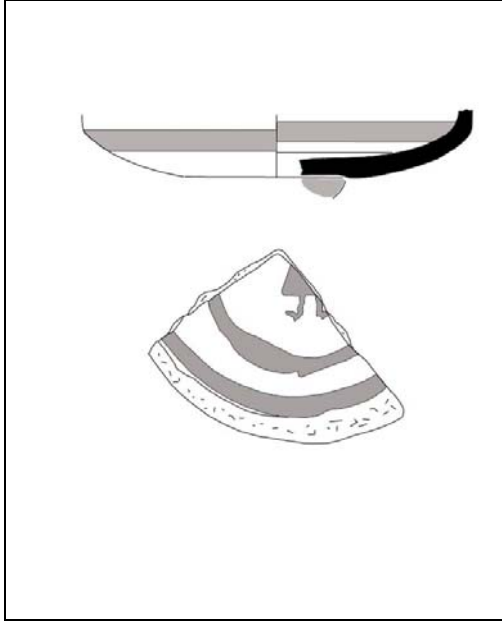
Ölçüleri : Korunan uzunluk : 8.5 cm.
Korunan genişlik : 6.7 cm.
Cidar kalınlığı : 0.65-0.8 cm.

Malzeme ve Hamur Niteliği : Dışı krem astarlıdır. İçi krem astar üzerine kırmızı boyalıdır. Oldukça kumlu olan hamur küçük taşcık ve mika katkılıdır. Pişme iyidir.

Bezeme Motifleri : Kırık bir çömleğin dip kısmının iç yüzeyine insan figürü resmedilmiştir. Oldukça şematik bir biçimde yapılan sahne, elimizdeki diğer örneklerden farklıdır. Burada muhtemelen arka arkaya iki insan figürü yapılmıştır. Baş çömleğin kırık kısmında kalan figürün sahnedeki mevcut görüntüsü boynu ile başlar. Boyundan omuz kısmına geçişi düz bir şekilde yapılmıştır. Omuzlardan da kollara geçişi yine düz bir şekilde başarısızca işlenmiştir. Kolların uzunluğu nerdeyse omuzların uzunluğuyla aynıdır. Ancak kolların dirseklerden kıvrılarak yukarıya doğru uzanması, figüre bir hareketlilik katmıştır. Sol kolundaki el ve parmak gibi detayları işlenmemiştir. Sağ kolun el ve parmak detayları ise çömleğin kırık kısmında kalmıştır. Vücudun üst kısmı çok geniş yapılmış olup gövdenin alt kısmına doğru hafifçe daralmaktadır. Bu daralma diğer örneklerde gördüğümüz üçgen biçimindeki bel veya gövde gibi değildir. Daha sert ve daha hantaldır. Gövdede detaylar çalışılmamıştır. Bacaklar yine kollar gibi orantısızca yapılmış olup, kolların ve bacakların hemen hemen uzunlukları ve kalınlıkları aynıdır. Sağ ayağın sağa, solun da sola doğru dönük bir biçimde resmedilmesi diğer örneklerle benzerliğini göstermektedir. Sol ayağın sola doğru yaptığı dönüş ile sahnenin bu tarafındaki çizgisel bezemeye oturması sağlanmıştır. Gövdenin hantallığına karşın bacakların ayaklardan da kısa ve güçsüz yapılması dikkat çekicidir. Ayağın bu özelliği, giydiği bir ayakkabı ile açıklanabilir. Bahsedilen öndeki bu figürün tekrarı daha silik olarak arkada yapılmıştır. Sağda silik olarak görülen figür, öndeki figürün hemen hemen aynıdır. Arkadaki figür sanki daha önce yapılarak, beğenilmediği için daha sonra aynı tekrar edilerek yapılmış olabilir. Ya da arka arkaya aynı figür özellikle gösterilmek istenmiş olabilir. Bu özellikleri açısından elimizdeki bu örnek diğerlerinden farklılık göstermektedir. Figürlerin etrafında, düz çizgilerin keskin dönüşlerle oluşturdukları, yıldız şeklinde yapılan boya bezemeli çizgisel motifler vardır. Bu çizgisel motif ile figürlerin olduğu sahne, merkeze alınarak vurgulanmak

istenmiş olabilir. Çizgisel motifler ve insan figürleri dışında sahnede yapılan başka herhangi bir bezeme yoktur.

Kat. No. 7.

Şekil.15. ÇHW.2 nolu örneğin çizimi.

Buluntu Yeri : Mellaart II nolu Açma. 1961 yılı kazısında bulunmuştur. Mellaart tarafından yayınlanmıştır⁶⁵.

Envanter No: ÇHW.2

Buluntu Konteksi ve Tarihlenmesi: Erken Kalkolitik II (MÖ 5700-5500) dönemine tarihlenen bir çukurun içinden bulunmuştur (Lev. XI.1).

Formu : Bir kaseye ait dip Parçası

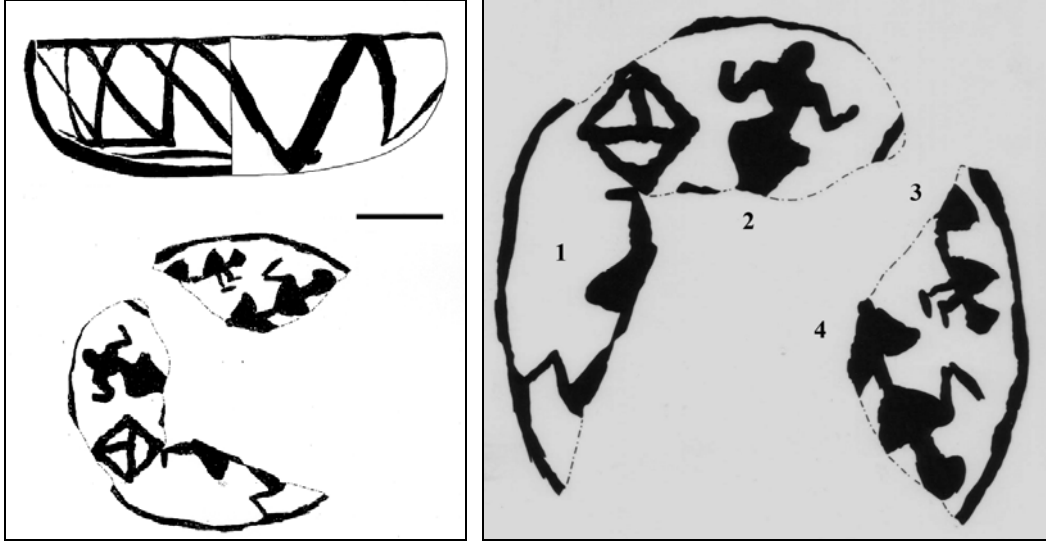
⁶⁵ Mellaart, 1965: 142, Fig. 6, 13.

Ölçüleri : Korunan uzunluk : 7.9 cm.
Korunan genişlik : 6 cm.
Cidar kalınlığı : 0.5-0.6 cm.
Derinlik : 0.9 cm.

Malzeme ve Hamur Niteliği : İçi ve dışı krem astarlı, kahverengi boyalıdır. Oldukça kumlu olan hamur küçük taşcık ve mika katkılıdır. Pişme iyidir. Hamur rengi devetüyüdür.

Bezeme Motifleri : Kırık bir çömleğin dip parçasının iç kısmına etek giymiş bir figür resmedilmiştir. Bu figür sadece giymiş olduğu etekten dolayı bir kadın olarak yorumlanabilir. Muhtemelen üçgen şeklinde olan eteğin yarısı çömleğin kırık kısmında son bulmuştur. Figürün bacakları giymiş olduğu etekten düz bir şekilde inmektedir. Bacaklarından ayaklarına geçiş keskin bir şekilde yapılmıştır. Bacakları ile ayaklarının kalınlığının hemen hemen aynı olması ikisi arasındaki orantısızlığı göstermektedir. Bu orantısızlığa karşın, figürün ayaklarının birbirinin zıt yönüne doğru bakması dikkat çekicidir. Sağ ayağının mevcut kısmında ve sol ayağında parmak gibi detaylar gösterilmemiştir. Figür iki sıra halinde yapılmış olan daire şeklindeki çizgisel motifin içine yerleştirilmiştir. Böylece figür bir çerçeve içine alınarak merkezde vurgulanmak istenmiş olmalıdır.

Kat. No. 8.

Şekil.16. ÇH.98-2913-D1 nolu örneğin çizimi.

Buluntu Yeri: Mellaart II nolu Açma. 1998 yılında J. Last tarafından gerçekleştirilen kazılar sırasında bulunmuş ve yayınlanmıştır⁶⁶.

Envanter No: ÇH.98-2913-D1

Buluntu Konteksi ve Tarihlenmesi: Erken Kalkolitik II (MÖ 5700-5500) dönemine tarihlenen çukurun içinden bulunmuştur (Lev. XII.1)

Formu: Yayvan Kase. Üç parça halinde ele geçmiştir.

Ölçüleri: Çapı : 24 cm
Yükseklik : 7.5 cm
Cidar kalınlığı : 0.6-0.9 cm

⁶⁶ Last, 1998: Fig.6.

Malzeme ve Hamur Niteliği: İç ve dış krem astarlı ve kırmızı boyalıdır. Hamur devetüyü renklidir. Çok kumlu olan hamur yoğun küçük taşçık ve mika içermektedir.

Bezeme Motifleri: Kırık bir çömleğin iç yüzeyinde, dip kısmında olasılıkla dört kadın figürü resmedilmiştir. Sahneyi daha iyi tanımlayabilmek için figürlerin her birine farklı numara verilmiştir. 1 numaralı figürün başı ve vücudunun sol tarafı kırık ve eksiktir. Figürün korunan sağ yarısından anlaşıldığına göre figür cepheden yapılmıştır ve üçgen bir vücuda, dolgun bir kalçaya sahiptir. İnce ve uzun yapılan belinin devamında abartılı bir kalça yer alır. Sağ kolu vücuduna oranla oldukça ince yapılmıştır. Kol stilize bir şekilde düzdür. Ancak dirsekten kıvrılarak yukarıya doğru kalkmış durumda olan el çizgisel bezeme ile birleşmektedir. Figürün sağ bacağı ise kalçasıyla uyum sağlamadan orantısızca yapılmıştır. Bacak kalçadan düz olarak inmektedir. Ayağı ise, elimizde olan diğer örnekler gibi uzun olarak değil bacağıyla daha orantılı yapılmıştır. Bu figürün olduğu parça üzerinde, figür dışında başka herhangi bir bezeme bulunmamaktadır. 1 numaralı figürün hemen sağ yanında bulunan 2 numaralı figür de 1 numaralı figür gibi cepheden resmedilmiştir. Kalçadan yukarısı mevcut olan figürün başı, stilize bir üslupta detaylar verilmeden direk olarak gövdeye birleşmektedir. Gövdede herhangi bir detay belli edilmeden üçgen şeklinde yapılmıştır. Omuzlar, düz olarak resmedilmiştir. Omuzların genişliğine karşın bel ince ve uzundur. Omuzlardan bele geçişte, hatların şematik yapılmasından ötürü bir orantısızlık söz konusudur. Bu orantısızlık, bel ile kalça arasında da görülmektedir. Abartılı derecede işlenen kalçalar üçgen formda olup, neredeyse omuzlardan geniştir. Figürün kolları, 1 numaralı figürde olduğu gibi dirseklerden kıvrılarak yukarıya doğru kalkmış durumdadır. Yani figürde bir hareket vardır. Sol kolun kalınlığı hemen hemen bileğe kadar aynıdır. Sağ kol ise diğerine göre daha incedir. Kollarda el ya da parmak gibi detaylar verilmemiştir. Figürün sol

tarafında baklava motifi vardır. Ne olduğu tam olarak anlayamayan bu bezeme, çömlek üzerindeki sahneyle yakından ilişkili bir bezemedir. Fakat ne olduğu ya da ne anlama geldiği konusunda herhangi bir benzer örneğe rastlanmadığı için tanımlayamıyoruz. Sahneyi çevreleyen bandın kenarında kalan 3 numaralı figür profilden yapılmaya çalışılmıştır. Fakat bu perspektifte sadece kollar başarılıdır. Bu figür diğer figürlerden daha küçük olarak yapılmıştır. Vücudu ve kalçası yine üçgen yapılmış olup kalçadan aşağısı çömleğin kırık kısmında kalmıştır. Şematik olan başta detaylar verilmemiştir. Boyun belli edilerek omuzlara oturtulmuştur. Vücut profilden yapılmak istenmiş ancak başarısız olunmuştur. Bel boyun kadar incedir. Vücuttan bele ve belden kalçaya geçiş, oldukça orantısız olup keskin hatlarla sağlanmıştır. Kollar dirseklerden kıvrılarak yukarıya doğru uzanmıştır. Profilden kolların durumunu gösterebilmek için kollar, birbirlerine göre aşağı ve yukarıda olacak şekilde konumlandırılmıştır. Fakat kolların uzunluğu, belin ya da boynun uzunluğuyla kıyaslandığında oldukça orantısızdır. Kollarda el ya da parmak gibi detaylar işlenmemiştir. 3 numaralı figürün hemen karşısında yer alan 4 numaralı figür cepheden işlenmiştir. Figürün başı yuvarlak bir şekilde detayları verilmeden yapılmıştır. Baştan, boyuna ve omuza geçiş başarılı gerçekleştirilmiştir. Ancak boynun kalınlığında, bel ve kollarla kıyaslandığında bir orantısızlık söz konusudur. Vücudun üst kısmı diğer üç figürde olduğu gibi üçgen şeklinde yapılmıştır. Burada cinsiyet gösteren herhangi bir detay gösterilmemiştir. Gövde, ince ve uzun bir bel ile kalçaya bağlanmıştır. Kabaca üçgen şeklinde yapılan kalça oldukça abartılıdır. Bu 4 nolu figürün kalçadan alt kısmı ile sağ kolu çömleğin kırık olan kısmında kalmıştır. Beline ve boynuna göre sol kolu başarısızca yapılmıştır. Dirsekten bileğe kadar olan kısmı, omuza kadar olan kısmından daha kalındır. Diğer figürlerde olduğu gibi kolunu dirsekten kıvrarak yukarıya doğru uzatması önemlidir. Kolda el ya da parmak gibi detaylar yoktur. Kompozisyonda, figürlerden ve baklava motifinden başka bir bezeme

bulunmamaktadır. Ayrıca bu kompozisyon çizgisel bir bezeme ile yuvarlak bir hat içine alınmıştır. Sahnenin çevrelendiği bu bezemeyle çömleğin ağız kısmına kadar olan alanda çizgisel tarama şeklinde boya bezeme yapılmıştır. Ayrıca çömleğin dış kısmında tarama motifleri bulunmaktadır

Kat. No. 9.

Şekil.17. ÇH.98-2959-D1 nolu örneğin çizimi.

Buluntu Yeri: Mellaart II nolu Açma. 1998 yılında J. Last tarafından gerçekleştirilen kazılar sırasında bulunmuştur.

Envanter No: ÇH.98-2959-D1

Buluntu Konteksi ve Tarihlenmesi: Erken Kalkolitik II (MÖ 5700-5500) dönemine tarihlenen, 2913-D1'in ele geçtiği aynı çukurun içinden bulunmuştur.

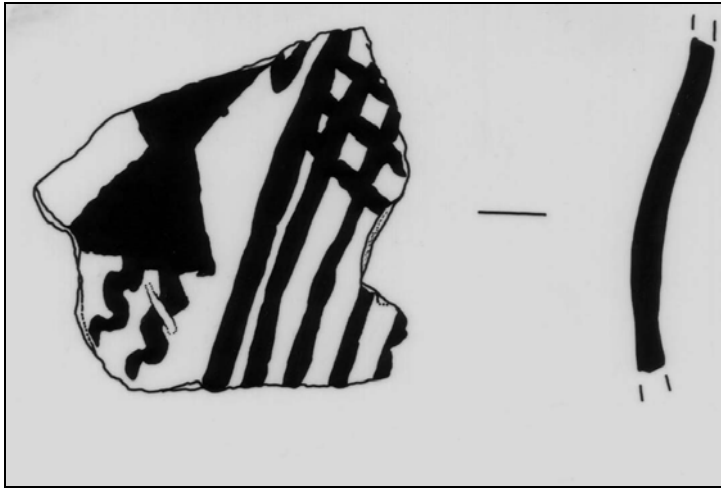
Formu: Bir kaseye ait dip parçası.

Malzeme ve Hamur Niteliği: ÇH.98-2913-D1 nolu örnekle aynı.

Bezeme Motifleri: Kırık bir çömleğin dip parçasının iç kısmına gövdesi kum saati şeklinde yapılmış bir figür vardır. Üzerine giymiş olduğu etekten dolayı kadın olarak yorumlanabilir. Figürün sağ kolu ve sağ ayağının ucu kırık ve eksiktir. Bu anlamda insan figürünün neredeyse tam olarak görülebildiği tek örnek olması açısından önemlidir. Baş oldukça basık bir şekilde şematik olarak gösterilmiştir. Cepheden yapılan başın, sol tarafında kulak olabilecek çıkıntı vardır. Bu çıkıntı, basık olan başın ortasından üst kısmına kadar uzanmaktadır. Sol kulak dışında başta başka herhangi bir detay belli edilmemiştir. Baştan gövdeye geçiş ince ve düz bir boyunla sağlanmıştır. Omuzlara geçişteki kıvrımlar verilmeye çalışmıştır. Özellikle omuz kemiğinin çıkıntısı başarılı bir şekilde işlenmiştir. Sol kol dirsekten bükülerek yukarıya doğru kalkmıştır. Diğer örneklerde de görüldüğü gibi hareketli bir an resmedilmiştir. Kolun dirseğe kadar olan kısmı bileğe kadar olan kısmından daha kısadır ve tüm kolun kalınlığı hemen hemen aynıdır. Parmaklar dört tane yapılmış olup ikinci ve üçüncü parmaklar çömleğin kırık olan kesitinde kalmıştır. Diğer ikisi ise farklı boyda ve ayrı olarak resmedilmiştir. Hem parmaklar arasında hem de uzun olan parmakla kolun uzunluğu kıyaslandığında önemli bir orantısızlık görülmektedir. Figürün gövdesi, beline doğru üçgen bir şekilde inmiştir. Gövde üzerinde cinsiyeti gösterebilecek herhangi bir detay yoktur. Üçgen biçiminde giymiş olduğu eteği, sanki gövdesi ters çevrilerek yapılmış gibidir. Gövdenin ve eteğin boyutlarında bir orantısızlık görülmektedir. Üçgen etekten düz ve ince inen bacakları, kolundan daha ince yapılmıştır. Bu proporsiyon bozukluğu bacakları

ile ayakları arasında da vardır. Figürün bacakları, yanlara doğru açılan sivri ayaklarla tamamlanmaktadır. Bacağın, etekten bileğe kadar olan kısmıyla hemen hemen aynı kalınlıkta ve uzunlukta olan ayakları arasında da bir orantı sağlanamamıştır. Şematik olarak gösterilen ayaklarında parmak detayları işlenmemiştir. Figür, sol alt kısımda korunduğu kadarıyla dairesel en az bir bant içerisinde kalmaktadır. Böylece figür bir çerçeve içine alınarak merkezde vurgulanmıştır. Figürün sağ yanında belli bir şekilde olmayan iki yuvarlağımsı, solunda ise bir tane üçgenimsi bezeme vardır.

Kat. No. 10.

Şekil.18. ÇH.98-2910 nolu örneğin çizimi.

Buluntu Yeri: Mellaart II nolu Açma. 1998 yılında J. Last tarafından gerçekleştirilen kazılar sırasında bulunmuştur.

Envanter No: ÇH.98-2910

Buluntu Konteksi ve Tarihlenmesi: Erken Kalkolitik II (MÖ 5700-5500) dönemine tarihlenen, 2959-D1 ve 2913-D1'in ele geçtiği aynı çukurun içinden bulunmuştur (Lev. XII.2).

Formu: S kıvrımlı çömlek formu.

Ölçüleri : Korunan uzunluk : 6.5 cm
 Korunan genişlik : 6 cm.
 Cidar kalınlığı : 0.4-0.5 cm

Bezeme Motifleri: Kırık olan çömlek parçasının sol tarafında insan, sağ tarafında çizgisel bezeme yer almaktadır. İnsan figürünün başı, gövdesinin üst kısmı, sol kolu, sağ kolunun bir kısmı ve ayakları korunamamıştır. Sağ kolunun duruşundan anlaşıldığı gibi dirsekten kıvrılarak yukarıya doğru uzanmaktadır. Ancak figürün gövdesinin çizgisel bantlara çok yakın yapılmasından dolayı, kolların çizilebilmesi için dar bir alan kalmıştır. Diğer örneklerde olduğu gibi, kolların havaya kalkmasıyla oluşan hareketli bir an betimlenmiştir. Vücut üçgen olarak yapılmış olup herhangi bir detay belli edilmemiştir. Gövde ile sağ kolun birbirine oranı başarısızdır. Gövdenin genişliğine karşın ince yapılan belini, üçgen biçiminde giyilen etek tamamlamaktadır. Bacaklar ise "S" biçiminde şematik olarak yapılmıştır. Bu biçimde yapılan bacak stili elimizdeki örnekler arasında tek olması açısından önemlidir. Figürün sağ tarafında yukarıdan aşağıya doğru uzanan mevcut beş sıra halindeki linear çizgisel bezeme vardır. Bu bezemelerin üst kısmı, mevcut üç sıra halindeki başka bir çizgisel bezeme ile dik bir açı yapacak şekilde kesişmektedir. Bunların dışında arka fonda herhangi bir bezeme görülmemektedir.

Yukarıda anlatılan örneklerin haricinde, insan figürlü iki parça daha vardır. Bunların sadece fotoğrafları görülebilmıştır, fakat kataloga dahil edilmişlerdir (Kat. No.11 ve 12).

Kat. No. 11.

Buluntu yeri: 2008 kazı sezonunda 5 nolu açmadan ele geçmiştir (Lev. XII.2).

Buluntu Konteksi ve Tarihlenmesi: MÖ 6000-5700 yıllarına tarihlendirilen tabaka kazılırken bulunmuştur.

Formu: Muhtemelen bir kaseye ait dip parçası.

Bezeme Motifleri: Kırık bir çömleğin dip kısmının iç yüzeyinde bir insan figürü bulunmaktadır. Figür geometrik bir üslupta yapılmıştır. Bu bakımdan diğer örneklerden farklıdır. Figürün başı yuvarlak biçimde yapılarak üstteki çizgisel bezemeye değmektedir. Boynu, gövdesi ve cinsel organı(?) düz bir çizgi şeklinde yapılmıştır. İki yana dik açıyla açılan, yine düz bir şekilde yapılan kolları dirseklerinden kıvrılarak yukarıya doğru uzanmaktadır. Bacakları da kolları gibi, yanlara dik açılarla açılarak, dizlerinden kıvrılmış bir biçimde aşağıya doğru inmektedir. Vücut çizgisi, kolları ve bacakları hemen hemen aynı kalınlıktadır. Figürün çevresinde, birbirlerinden farklı büyüklükte, nokta şeklinde bezemeler bulunmaktadır. Sahne, üç sıra halinde yıldız şeklindeki bezeme ile çevrelenmiştir.

Kat. No. 12.

Buluntu yeri: J. Last ve C. Gibson tarafından gerçekleştirilen kazılar sırasında I. Nolu açmada bulunmuştur. (Lev.XIII.1).

Buluntu Konteksi ve Tarihlenmesi: MÖ 6000-5700 yıllarına tarihlendirilen B25 numaralı binada kazılırken ele geçmiştir.

Formu: Bir çömleğe ait gövde parçası.

Bezemen Motifleri: Bu örnek üzerinde bir insan figürünün kol ve el kısmı muhtemelen bir çömlek formu üzerine resmedilmiştir. Kol dirsekten kıvrılarak yukarıya doğru uzanmış durumdadır. Çömleğin kırık kısmında kolunun dirsekten öncesi çizgi şeklinde görülmektedir. Düz bir çizgi şeklinde yapılan kolda el ve parmaklar gösterilmiştir. Eldeki parmaklar, oldukça özenli çalışılmıştır. Açık bir biçimde resmedilmiş olan elden bileğe geçiş oldukça başarılıdır. Parmaklar farklı boylarda yapılarak daha natüralize bir biçim verilmek istenmiştir. 15544/X.22 numaralı örnekte olduğu gibi açık olan eller ve parmaklar sanki bir çınar ağacının yapraklarını andırmaktadır. Nokta bezeme şeklinde yapılan motifler boş alanı doldurmaktadır. Bu nokta bezemeler, diğer örneklerde olduğu gibi çalاکalem olmayıp daha düzgün ve daha başarılıdır. En üstte zikzak şeklinde yapılan mevcut iki sıra halinde çizgisel bezeme bulunmaktadır. Çömlek parçasının sağ tarafı, kalın bir bant ile tamamlanmıştır. Böylece belki de sahne çerçeve içine alınarak vurgulanmıştır.

Kat. No. 13.

Şekil.19. 13801. X6 nolu örneğin çizimi.

Buluntu Yeri : Açma 6.

Envanter No: 13801. X6

Buluntu konteksi: Yüzey (Lev. XIII.2).

Formu : Bir çömleğe ait gövde parçası.

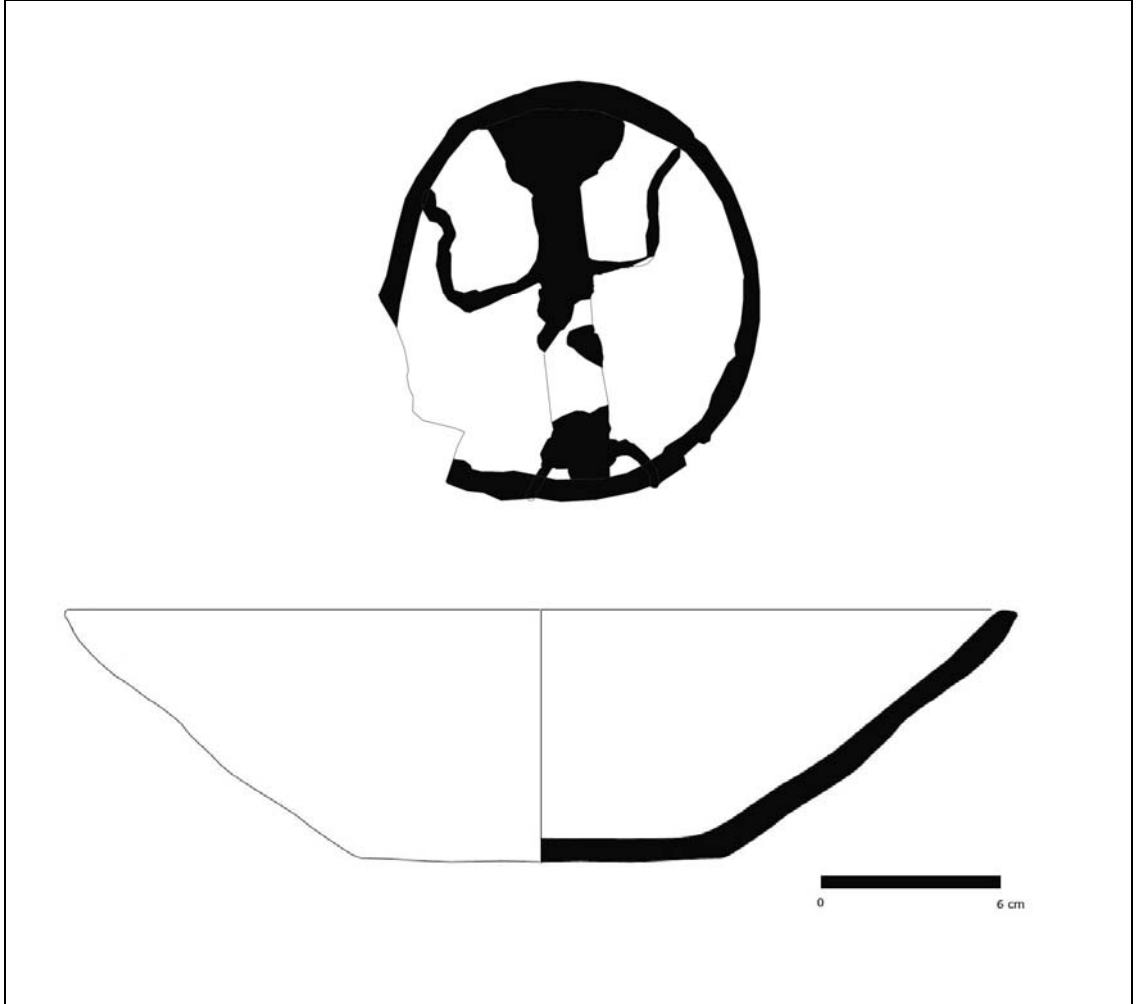
Ölçüleri : Korunan uzunluk : 5.6 cm

Korunan genişlik : 8.0 cm

Cidar kalınlığı : 1.4 cm

Malzeme ve Hamur Niteliği : İç ve dış koyu kahve, gri tonlarında, ince kırmızı renkli bir astar atılmış. Düzeltilmiş fakat açılanmamış. Hamur küçük taşcık ve mika içeriyor.

Bezeme Motifleri: Kırık bir çömleğin gövde parçasının dış yüzeyinde applike şeklinde yapılan bir hayvan kabartması vardır. Hayvan kabartmasındaki hayvan muhtemelen geyiktir. Kafasının üstünde kulak ya da boynuz olabilecek iki çıkıntı vardır. Bu çıkıntılardan sol tarafta olanın bir kısmı çömleğin kırık kısmında kalmıştır. Sağ tarafta olanın ise üst ön kısmı zamanla tahrip olup kırılmıştır. Bu iki çıkıntının hemen altında, figürün yüzünün her iki tarafında, nokta şeklinde gözleri yapılmıştır. Hayvan figürünün ağzı açık olarak başarılı bir şekilde gösterilmiştir. Hayvan figürünün yüzü cepheden vücudu ise profilden yapılmıştır. Başın cepheden olan duruşundan, profilden yapılan boyna geçiş başarılıdır. Boyundan itibaren tüm vücudu kazıma bezeme ile yapılmıştır. Boya bezemeli örneklerde, vücuda yapılan herhangi bir bezeme yoktur. Bu anlamda kıyaslandığında elimizdeki tek örnektir. Figürün gövdesi ince ve uzundur. Belinden sonrası çömleğin kırık kısmında kalmıştır. Karından ön ayağa yapılan geçişle, karnın genişliği verilmeye çalışılmıştır. Gövdenin üst çizgisi düz iken altı hafif bombelidir. Hayvan figürünün ön bacaklarının bir kısmı mevcuttur. Gövdesindeki kazıma bezeme bacaklarında da vardır. Bacaklarının profilden gösterilmesine rağmen, hafif önde ve arkada yapılması sahneye derinlik katmıştır.

Kat.No. 14.

Şekil.20. 15588 nolu örneğin çizimi.

Buluntu Yeri: Açma 8.

Envanter No: 15588

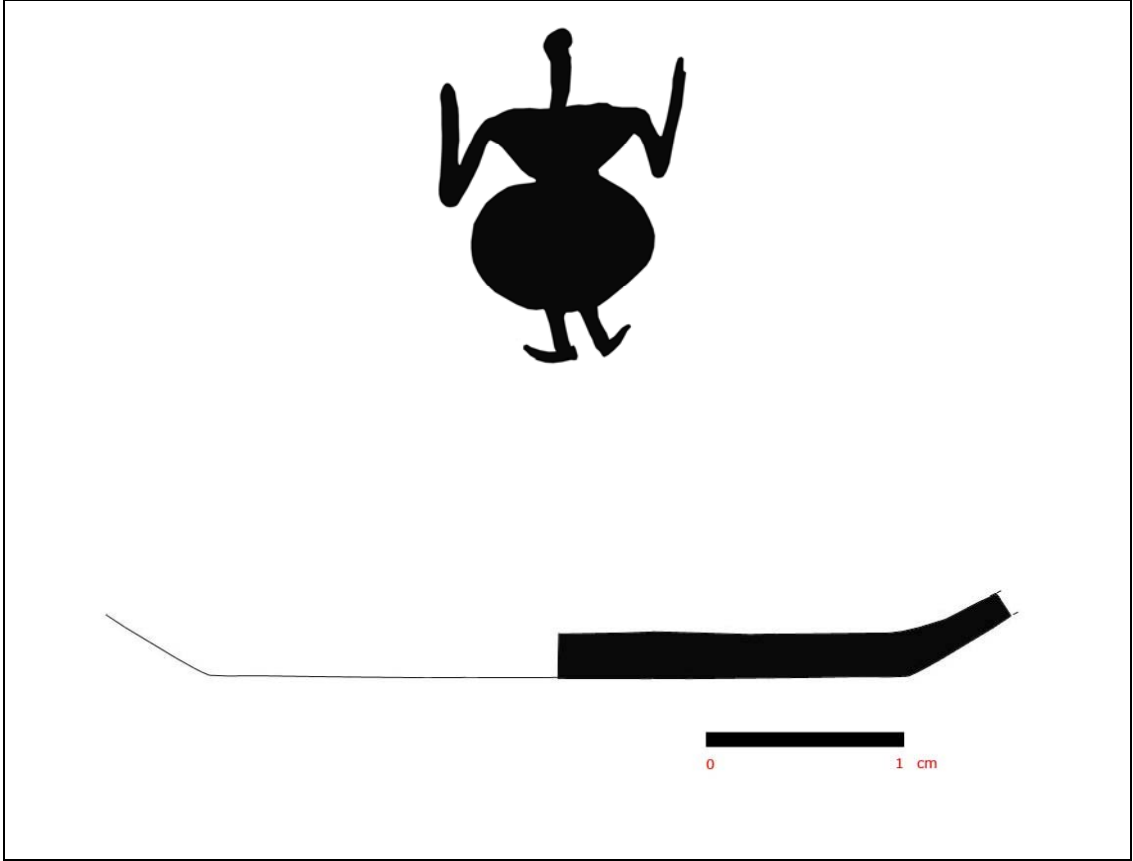
Buluntu Konteksi ve Tarihlenmesi: Erken Kalkolitik II (MÖ 5700-5500) dönemine tarihlenen alanda bulunmuştur (Lev. XIV.1).

Formu: Yayvan Kase. Kırk olarak ele geçmiştir.

Ölçüleri: Çapı : 27 cm
Yükseklik : 8 cm
Cidar kalınlığı : 0.6-0.9 cm

Malzeme ve Hamur Niteliği: İç ve dış krem astarlı ve kırmızı boyalıdır. Gevrek olan hamur devetüyü renklidir ve çok kumludur.

Bezeme Motifleri: Kırık bir çömleğin dip kısmının iç yüzeyinde bir insan figürü resmedilmiştir. Figür geometrik bir üslupta yapılmıştır. Bu bakımdan Kat. No. 11 ile aynı üsluptadır. Figürün başı, sahneyi çevreleyen band ile birleşerek yarım daire şeklinde yapılmıştır. Başı bir anlamda bir sütun başlığına da benzetebiliriz. Figür, geometrik üslupta yapıldığı için boyun, gövde ya da omuz gibi vücudun herhangi bir detayına sahip değildir. Bu sebepten dolayı figürün tüm gövdesi düz bir çizgi şeklinde yapılmıştır. Fakat bacakların çıktığı yerde, özellikle sol tarafta, hafif bir şekilde yapılan çıkıntı ile kalça belli edilmiş ve bu detaydan sonra Kat. No. 11'de olduğu gibi gövde devam ederek figürün çevresinde bulunan band ile birleşmiştir. Gövdenin banda kadar devam etmesi belki de cinsel organın belli edilmek istenmesiyle açıklanabilir. Kalça çıkıntısından yanlara doğru figürün bacakları inmektedir. Sol bacağı yapılan kalçadan dolayı diğerine göre daha kısadır. Sağ bacağı ise daha kavisli bir şekilde yapılmıştır. Bacaklarda baş ve gövde gibi band ile birleşmiştir. Bacaklar gövdeye, kafaya ve kollara göre oldukça kısa ve ince yapılmıştır. Kat. No. 11'de bulunan figürden daha başarısız ve bacaklarının pozisyonundan farklı olarak yapılmıştır. Figürün kolları ise yanlara doğru dik açı ile açılmış ve dirseklerinden kıvrılarak yukarıya doğru uzanmıştır. Sol kol çizgisel banda daha yakın yapıldığı için kolun dirsekten sonraki kısmı diğerine göre hafif bir şekilde içeriye doğrudur. Figürün çevresini saran bandın içerisinde herhangi bir bezeme bulunmamaktadır.

Kat. No. 15.

Şekil.21. 15588. X8 nolu örneğin çizimi.

Buluntu Yeri : Açma 8

Envanter No: 15588. X8

Buluntu Konteksi ve Tarihlenmesi: Erken Kalkolitik II (MÖ 5700-5500) dönemine tarihlenen alandan ele geçmiştir (Lev. XIV.2).

Formu : Bir kaseye ait dip Parçası

Ölçüleri : Korunan uzunluk : 1.05 cm.
Korunan genişlik : 1.06 cm.

Cidar kalınlığı : 0.6-0.7 cm.

Derinlik : 0.4 cm.

Malzeme ve Hamur Niteliği : İçi ve dışı krem astarlı, kırmızı boyalıdır. Oldukça kumlu olan hamur küçük taşçık ve mika katkılıdır. Pişme iyidir.

Bezeme Motifleri: Kırık bir çömleğin iç yüzeyinde, dip kısmında oldukça dolgun bir kadın figürü resmedilmiştir. Doğal üslup ile geometrik üslup arasında yapılmış olan figür tüm olarak ele geçmesi bakımından önemlidir. Şematik olarak çizilen bu kadın figüründe detaylar verilmemiştir. Figür cepheden yapılmıştır ve üçgen bir vücuda, oldukça dolgun bir kalçaya sahiptir. Figürün uzun bir boynu olmasına karşın başı ya çizilmemiş ya da Kat. No. 3'de olduğu gibi belli belirsiz bir şekilde çalakalem yapılmıştır. Bacaklarından ve kollarının yarısından daha uzun olan boyun düz çizilerek devam etmiş fakat başa yakın kısmında ise çok hafif bir bombe yapmıştır. Bu bombe, başı veya başa geçişi gösteriyor olabilir. Eğer bombelik fırça ile boynu çizerken boynun bitiriliş noktasını belirtmişse figür başsız yapılmış demektir ve bu anlamda elimizde bulunan tek ve önemli örnektir. Başsız insan figürlerini, başları kesilmiş bir biçimde Doğu Çatalhöyük duvar resimlerinden bilmekteyiz. Elimizde bulunan bu figürde başın yapılmadığını kabul edersek, Doğu Çatalhöyük duvar resimlerinde bulunan başsız figürlerle bir benzerlik taşıdığı söylenebilir. Düz olan boyun kum saati şeklinde yapılan gövdeye oturmaktadır. Şematik olarak resmedilen gövde üzerinde herhangi bir detay yoktur. Kum saati şeklindeki vücuttan düz bir çizgi şeklinde çıkan kollar dirseklerden kıvrılarak yukarıya doğru uzanmış durumdadır. Kolların kalınlığı bilekten omuza kadar aynıdır. Boyun ve bacaklar ile kıyaslandığında ise kalınlığı ile de hemen hemen aynı fakat bacaklardan oldukça uzundur. Kum saati gövdeden kalçaya geçiş abartılı yapılmıştır. Daire şeklindeki kalçaların genişliği omuzlardan daha fazladır. Abartılı yapılan kalçalar elimizde bulunan örneklerden

farklıdır. Kalçadan çıkan bacaklar düz bir şekilde ve kısa yapılmıştır. Ayakları ise yukarıya doğru incelererek uzanmıştır. Bu durum diğer örneklerde de görüldüğü gibi giymiş olduğu bir ayakkabı ile açıklanabilir. Figürün etrafında nokta şeklinde yapılan bezemeler vardır. Sahneyi üç sıra halinde bulunan yıldız şeklinde yapılan çizgisel bezeme çevrelemiştir.

II.B. Örneklerin Analizi

Ele geçen örnekleri detaylı olarak incelemek, tanımlamak ve yorumlamak için yapılan analizde figürler, pozisyon ve kompozisyon, stil, cinsiyet ve yapıldıkları çömlek formları yönünden incelenmeye çalışılmıştır.

II.B.I. Pozisyon ve Kompozisyon

II.B.I.A. Kol Pozisyonlarına Göre Gruplama

Kat. No. 1-6, 8-12, 14-15 üzerinde bulunan toplam 17 figürde, 3 farklı kol pozisyonu karşımıza çıkmaktadır. Birinci pozisyonda, kollar yanlara doğru açık ve dirseklerden 90 derece bükük bir şekilde yukarıya doğru uzanır. Bu pozisyon kabaca “L” şeklini andırır. Kat. No. 3-4, 6, 11-12, 14 üzerinde yer alan 6 figür bu gruptadır. 6 figür arasında el ve parmak detayları gösterilen sadece Kat. No. 4, 12 üzerindeki 2 figür bulunmaktadır. Bunların elleri açık durumdadır ve parmak sayıları doğru olarak tanımlanmıştır. Kolların pozisyonuna göre yapılan bu gruplamada yer alan figürler, toplam figürlerin % 35.33’ünü oluşturur.

İkinci pozisyonda figürlerin kolları, omuzlardan aşağıya doğru iner ve dirseklerden bükülerek yukarıya doğru uzanır. Kısaca kolların duruşu “V” şeklindedir. Bu pozisyonda Kat. No. 1-2, 8-10, 15 üzerinde 10 figür bulunmaktadır. Figürler sahne içerisinde hem tek hem de grup halinde yapılmıştır. Kat. No. 1’de iki

figür el ele tutuşarak gösterilmiştir. Kat. No. 8’de 3 numaralı figür ise profilden gösterilmiştir. Bu pozisyon iç içe geçmiş “V” şeklini andırır. Kat. No. 9’ da figürün kolunda parmakları gösterilmiştir. Ancak parmak sayısı 4’tür. Kolların pozisyonuna göre yapılan bu grupta yer alan figürler, toplam figürlerin % 58.87’ sini oluşturur.

Üçüncü pozisyon sadece tek bir örnekle temsil edilir: Kat. No. 5. Merkezde yer alan figür cepheden yapılmıştır. Sağ kolu “L” şeklinde, sol kolu ise aşağıya doğru uzanmaktadır. Bu durum soldan gelen ikinci figürün belki de elini tutmak için yapılmış olabilir. Sahnenin silinmiş olmasından dolayı tam olarak bu durum anlaşılammamaktadır. İkinci figürün kolları ise silinmiş olmasından dolayı net değildir belki de merkezde yer alan figürle aynı pozisyonda yapılmış olabilir⁶⁷. Bu grupta yer alan figürler toplam figürlerin % 5.8’ ini oluşturur.

II.B.I.B. Bacak Pozisyonlarına Göre Grublama

Bacakların pozisyonlarına göre grublama yaptığımızda Kat. No. 1-2, 6-11, 14-15 üzerinde yer alan 10 figürü 3 grup altında incelemek mümkündür. Birinci grupta, Kat. No. 1-2, 6-7, Kat. No. 8 üzerindeki 1 numaralı figür, Kat. No. 9 ve 15 üzerlerindeki figürlerde bacaklar vücutlarından düz bir şekilde iner. Kat. No. 1, 9’da üçgen şeklindeki etekten, Kat. No. 15 üzerinde yer alan figürde dolgun kalçasından çıkan bacaklar, uzun ve yukarıya doğru düz bir şekilde yapılan ayaklar ile tamamlanır. Fakat bu durum, belki giymiş olduğu bir ayakkabı ile de açıklanabilir. Kat. No. 2, 6, 7 ve Kat. No. 8’deki 1 numaralı figürlerde ise giyilmiş olan etekten ya da kalçadan düz bir şekilde inen bacaklar, daha kısa olan ayaklar ile son bulur. Bu grupta yer alan figürler, toplam figürlerin % 70’ ini oluşturur.

İkinci grupta yer alan Kat. No. 10 üzerinde bulunan figür kum saati şeklinde bir gövdeye sahiptir. Etek kısmından çıkan bacakları “S” formundadır. Bu anlamda elimizde bulunan tek örnektir. Ayakları ise çömlek parçasının kırık olmasından

⁶⁷ Kat. No. 5’te yer alan soldaki ikinci figür, net olmadığı için yüzdelik dilimlerine dahil edilmemiştir.

dolayı görülememektedir. Bu figür, bu grupta yer alan toplam figürlerin %10' unu oluşturur.

Üçüncü grup iki örnekle temsil edilir: Kat. No. 11, 14. Figürler şematik bir biçimde yapılmıştır. Bacakları “ \square ” şeklinde aşağıya doğru inmektedir. Batı Çatalhöyük kazılarında bulunan şematik üslupta yapılmış örneklerdir. Bu figürler, toplam figürlerin % 20' sini oluşturur.

II.B.I.C. Kıyafete Göre Gruplama

Kat. No. 1, 5, 7, 9-10 üzerinde toplam 5 figür üzerinde kıyafetin olduğu anlaşılıyor. Bu 5 figürü iki grup altında incelemek mümkündür. Birinci grupta Kat. No. 1, 7, 9-10 üzerindeki figürler, üzerlerine üçgen şeklinde bir etek giyerler. Bu durumdaki figürlerin vücutları kum saati şeklinde yapılmıştır. Üçgen şeklinde gövde ile yine üçgen şeklinde üzerlerine giydikleri etekleriyle oluşturdukları benzer vücut şekilleri 3 figürde net olarak görülebilmektedir. Ancak Kat. No. 7'de figürün etek kısmının sadece yarısı mevcuttur. Kıyafetlere göre yapılan bu grupta yer alan figürler, toplam figürlerin % 80'ini oluşturur.

İkinci grup sadece tek bir örnek ile temsil edilir: Kat. No. 5. Figür, Doğu Çatalhöyük duvar resimlerinden bilinen bir kıyafete sahiptir. Bu kıyafet Doğu Çatalhöyük duvar resimlerinde av / kızırtırma sahnelerinde insanların bellerine taktıkları muhtemelen hayvan postu olarak yorumlanabilir. Kıyafet dikdörtgen formda resmedilmekte, bir ucu aşağıya doğru uzanmaktadır. Yine aynı figürün başı üzerinde nokta şeklinde yapılan saç stili Doğu Çatalhöyük duvar resimleriyle benzerlik taşıyan diğer bir unsurdur. Bu grupta yer alan figürler toplam figürlerin % 20' sini oluşturur.

II.B.I.D. Fondaki Nesnelere Göre Gruplama

Çatalhöyük'te saptanan Kat. No. 1, 3, 8-9, 11-12, 15 üzerinde, sahnenin gerisinde boya bezeme olarak yapılmış motifler bulunmaktadır. Bu motifler iki grup

altında incelenir. İlk grupta, Kat. No. 1, 3, 9, 11, 12, 15 üzerinde figürlerin arkasında nokta bezemeler vardır. Bunların içinden nokta bezemeler sadece Kat. No. 9'da üç tanedir. Diğerlerinde ise figürlerin çevresine, oldukça yoğun bir biçimde yapılmışlardır. Nokta bezemeli örnekler, bu gruptaki toplam örneklerin % 85.7' sini oluşturur.

İkinci grup sadece tek bir örnek ile temsil edilir. Kat. No. 8'de, 1 ve 2 numaralı figürler arasında baklava şeklinde bir bezeme yer alır. İkinci gruba giren baklava motifi, toplam örneklerin % 14.3' ünü oluşturur.

II.B.I.E. Yöne Göre Gruplama

Bu grupta figürlerin cepheden ya da profilden yapılarına göre bir analiz yapılmıştır. Elimizde bulunan 14 örnek üzerinde bulunan 19 figürden, Kat. No. 8'deki 3 numaralı figür ile silinmiş olmasından dolayı tam olarak anlaşılamayan Kat. No. 5'teki 2 numaralı figür profilden yapılmıştır. Profilden resmedilen figürler toplam figürlerin % 10.5'ini oluşturmaktadır. Kat. No. 1-4, Kat. No. 5'teki birinci figür, Kat. No. 6-7, Kat. No. 8'deki 1,2,4 numaralı figürler ve Kat. No. 9-12, 14-15 üzerinde yer alan figürler ise cepheden yapılmışlardır. Bu grupta figürler toplam figürlerin % 89.5'ini oluşturur.

II.B.I.F. Figürlerin Kompozisyonuna Göre Gruplama

Figürler, çanak çömlekler üzerindeki sahnelerde tek ya da grup olarak resmedilmişlerdir. Toplam 14 örnek arasında Kat. No. 1, 5, 8 üzerinde bulunan figürler grup olarak yapılmışlardır. Kat. No. 1'deki 2 figür el ele tutuşurken, Kat. No. 5 üzerindeki figürlerin bulunduğu sahnelerin silik olmasından dolayı net olarak anlaşılamadığı, muhtemelen onların el ele tutuştukları söylenebilir. Kat. No. 8 üzerinde yer alan figürler aynı sahne içerisinde aralarında herhangi bir ilişki olmaksızın tek tek yapılmışlardır. Bu gruptaki figürler 14 örneğin % 21.4' ünü oluşturmaktadır. Kat. No. 2-4, 6, 7, 9- 12, 14-15 üzerinde bulunan figürler ise tek

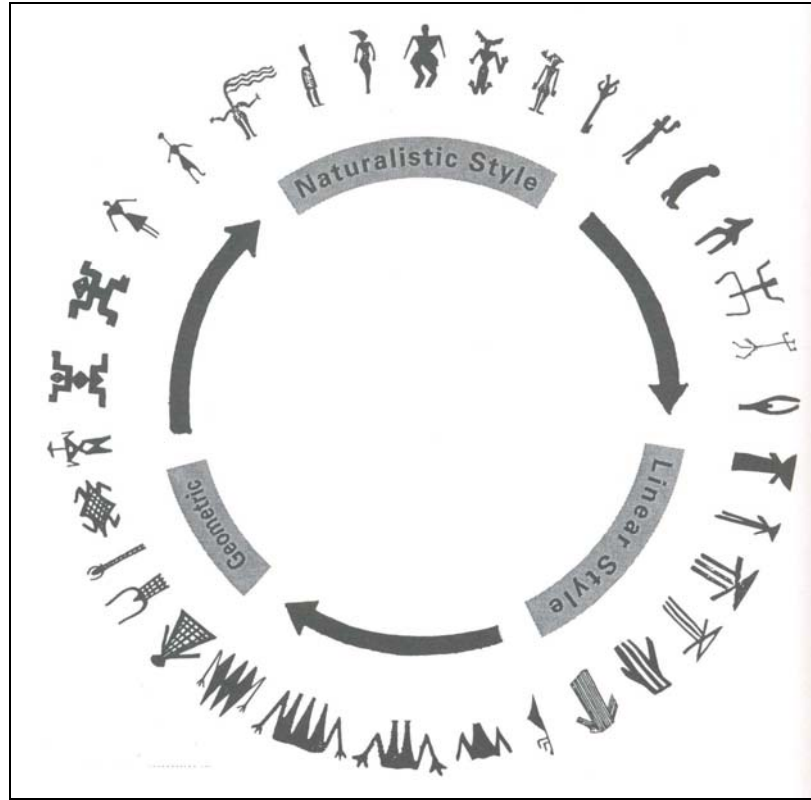
olarak yapılmıştır. İkinci grupta yer alan figürler ise toplam 14 örneğin % 78.6' sını oluşturmaktadır.

II.B.II. Üslup

Elimizde bulunan 15 örnekten 14' ü üzerinde 19 boya bezemeli insan figürü bulunmaktadır. Tek bir örnek üzerinde ise kabartma olarak yapılmış bir hayvan figürü bulunmaktadır. Yosef Garfinkel figürleri üslup bakımından 3 grup altında incelenmiştir: doğal üslup, geometrik üslup ve linear üslup⁶⁸. Ona göre doğal üslup, vücudun öğelerinin doğal bir şekilde gösterildiği gruptur. Figürler her zaman silüet şeklinde yapılmış olmalarına rağmen en gerçekçi biçimde bu grupta gösterilir. Geometrik üslupta vücutlarındaki tüm öğeler üçgen, kare, dikdörtgen biçimindeki geometrik şekiller ile gösterilmiştir. Linear stil/üslupta ise figürler daha çok şematiktir. Figürlerin vücutlarının tümü çizgisel bir biçimde gösterilir (Şek.22).

Garfinkel'in bu gruplamasına göre, elimizde linear üsluba koyulabilecek Kat. No.11, 14 üzerinde bulunan iki figür vardır. Bu figürler, toplam figürlerin % 10.5'ini oluşturmaktadır. Kat. No. 1-10, 12, 15 üzerinde bulunan figürler ise doğal üslupla geometrik üslup arasında geçişe yerleştirilir. Özellikle Garfinkel'in sınıflandırmasına göre kum saati gibi olan vücutların hepsi geometrik üslupla doğal üslup arasındaki geçişe yerleştirilebilir. Elimizdeki örneklerden 4 tanesi de bu şekildedir. Bu grupta yer alan figürler toplam figürlerin % 89.5' ini oluşturmaktadır.

⁶⁸ Garfinkel, 2003: 125-133.

Şekil.22. Garfinkel'in üslupları gösterdiği şema.

II.B.III. Cinsiyet

Elimizde bulunan Kat. No. 1-3, 5-11, 14-15 üzerinde yer alan 15 figürden 11 tanesi kadın, 4 tanesi erkek şeklinde tanımlanabilir. Üçgen vücutlu, ince belli ve üçgen şeklinde üzerine giymiş olduğu eteği olan Kat. No. 1,9-10 üzerindeki figürler ile Kat. No. 2-3, 8, 15 üzerinde bulunan dolgun kalçalı figürler kadın olarak yorumlanabilir. Bu figürlerin giymiş olduğu etekten, ince olan belinden ve sahip olduğu dolgun kalçadan dolayı kadın oldukları düşünülebilir. Bu grup, toplam figürlerin % 73.33' ünü oluşturmaktadır. Kat. No. 5-6, 11, 14 üzerinde yer alan figürlerde ise sahip oldukları vücut yapısı ile erkek olarak yorumlanabilir. Kat. No. 5 üzerindeki figür belindeki giysisi ile Doğu Çatalhöyük av/kızııştırma sahnelerinin bulunduğu duvar resimlerindeki figürler ile benzerlik taşıdığı için erkek olduğu düşünülebilir. Kat. No. 6 üzerindeki figür ise, dolgun bir kalça, ince bir bel, üçgen bir vücut ya da üçgen bir etek gibi dişiliği belli eden herhangi bir kıvrım olmadan hantal ve neredeyse düz bir şekilde yapılmıştır. Bu anlamda bu figüründe erkek olduğunu düşünebiliriz. Linear üslupta yapılan diğer iki figürde bulunan uzuvun, muhtemelen

erkeklik organı ile benzerlik taşımasından dolayı erkek olarak nitelendirilebilir. Erkek figürleri toplam figürlerin % 26.66' sını oluşturmaktadır.

II.B.IV. Form

Elimizde bulunan 14 örnek arasında, Kat. No. 1-2, 4, 10, 12 üzerinde bulunan figürler çömleğin gövde kısmının dış yüzeyine yapılmıştır. Bu grup toplam örneklerin % 35.7' sini oluşturmaktadır. Kat. No. 3, 6, 7- 9, 11, 14-15 üzerinde bulunan figürler kase formunun dip iç kısmına yapılmıştır. Sadece Kat. No. 5 küllük formunun dip iç kısmına yapılmıştır. Bu grup toplam örneklerin % 64.3' ünü oluşturmaktadır. Sonuç olarak, figürler genellikle çömleklerin dış yüzeyine, kaselerin ve küllük formunun iç yüzeyine yapılmışlardır.

III. KARŞILAŞTIRMA

Batı Çatalhöyük'te ele geçen insan ve hayvan figürlü çanak çömlekler ile Konya Ovasında aynı dönemde yer alan kazı çalışması yapılmış yerleşimlerden Canhasan höyüğünün 2B tabakasında bulunan 8 tane çanak çömlek parçası benzerlik taşımaktadır (Şek. 23). Boyalı 8 parçadan 7 tanesi krem astar üzerine siyah- kahve boyalı olarak yapılmıştır. Siyah-kahve boyalı çanak çömlekler Batı Çatalhöyük'ün EKII tabakasından bilinmektedir. Canhasan örnekleri arasında 4 parça üzerinde yer alan 4 figürün, vücudu kum saati şeklinde olup, kolları dirseklerden bükülerek yukarıya uzanmıştır⁶⁹. Bu anlamda Batı Çatalhöyük'te ele geçen Kat. No. 1, 2, 8, 9, 10, 15 üzerlerinde yer alan figürler ile benzerlik taşırlar. Fakat Canhasan'daki bu figürlerde Batı Çatalhöyük figürlerinde olmayan bele yapılan bir boğum bulunmaktadır. Canhasan'da 2 örnekte kolda el ve parmak detayları gösterilmiştir⁷⁰. Bu örneklerden bir tanesi Batı Çatalhöyük'ten gelen örneklerden Kat. No. 4 üzerinde bulunan figürün parmakları ile hemen hemen aynı tarzda yapılmıştır. Linear üslup ile yapılmış olan tek bir parça üzerinde, gövdenin alt kısmının yer aldığı insan figürü⁷¹, Batı Çatalhöyük'te ele geçen Kat. No. 11 ve 14 üzerindeki figürler ile üslup bakımından benzerlik taşımaktadır. Ancak bacakların yapılışı Canhasan'daki örneğin, Batı Çatalhöyük'te olan “ \square ” şeklinin yanlara doğru ikinci keskin dönüşü yaparak tamamlanmasıyla farklılık oluşturmuştur. Canhasan örneklerinden 4 parça üzerinde tarama motifleri bulunmaktadır. Fonda yer alan nesnelere bakıldığında, bu tarama motiflerinin Batı Çatalhöyük'ten gelen Kat. No. 10 üzerinde de kullanıldığı görülmüştür. Ayrıca Canhasan örnekleri genellikle kabın gövde ve kulp üzerine yapılırken, Batı Çatalhöyük örnekleri gövde ve dip iç kısım üzerine yapılmıştır.

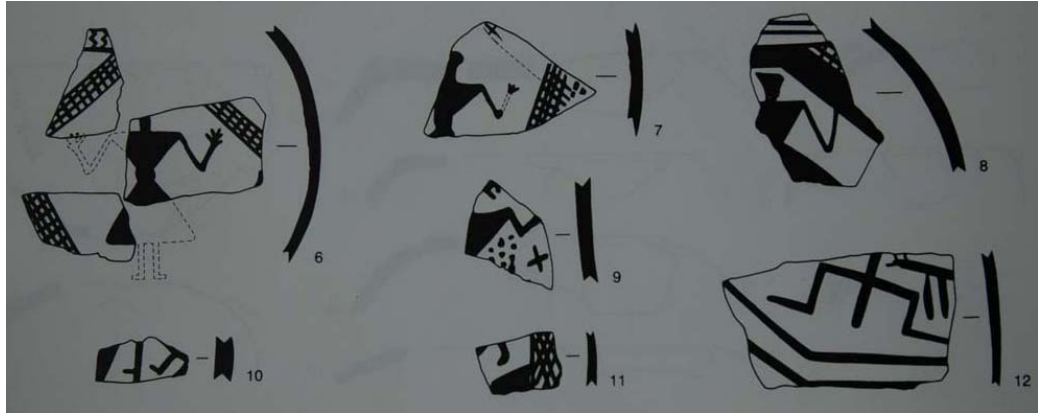
Batı Çatalhöyük'te kabartma olarak yapılmış tek bir örnek vardır. Bu örnek üzerinde bir ceylan resmedilmiştir. Kabartmalı çanak çömlekler Kapadokya bölgesinde Batı Çatalhöyük ile çağdaş Köşk Höyük ve Tepecik/Çiftlik yerleşmelerinde ele geçmiştir. Bu yerleşmelerde kabartma olarak yapılmış değişik hayvan türleri içinde boğa, geyik, inek, eşek, ceylan, leopar, kaplumbağa, kuş,

⁶⁹ French, 2005: Fig.195:6-9.

⁷⁰ French,2005: Fig. 195:6-7.

⁷¹ French, 2005: Fig 195:12.

kurbağa, yılan ve balık tanımlanabilmektedir⁷². Tasvir edilen boğa, inek, geyik gibi hayvanların vücutları profilden başları ise cepheden yapılmıştır. Bu bakımdan Batı Çatalhöyük kabartmalı örneği ile Köşk Höyük ve Tepecik/Çiftlik kabartmalı figürleri benzerdir. Ayrıca hareket ve yönüne göre de benzerlikler bulunmaktadır. Köşk Höyük ve Tepecik/Çiftlik’ de resmedilen boğa, inek, geyik gibi hayvanların başları her zaman sağ tarafta vücutları ise sol tarafta olacak biçimde yapılmışlardır. Batı Çatalhöyük örneğinde de durum aynıdır. Batı Çatalhöyük’te resmedilmiş hayvan figürünü Köşk Höyük ve Tepecik/Çiftlik örnekleri ile karşılaştırsak, Batı Çatalhöyük örneğinin daha gerçekçi yapıldığı söylenebilir.

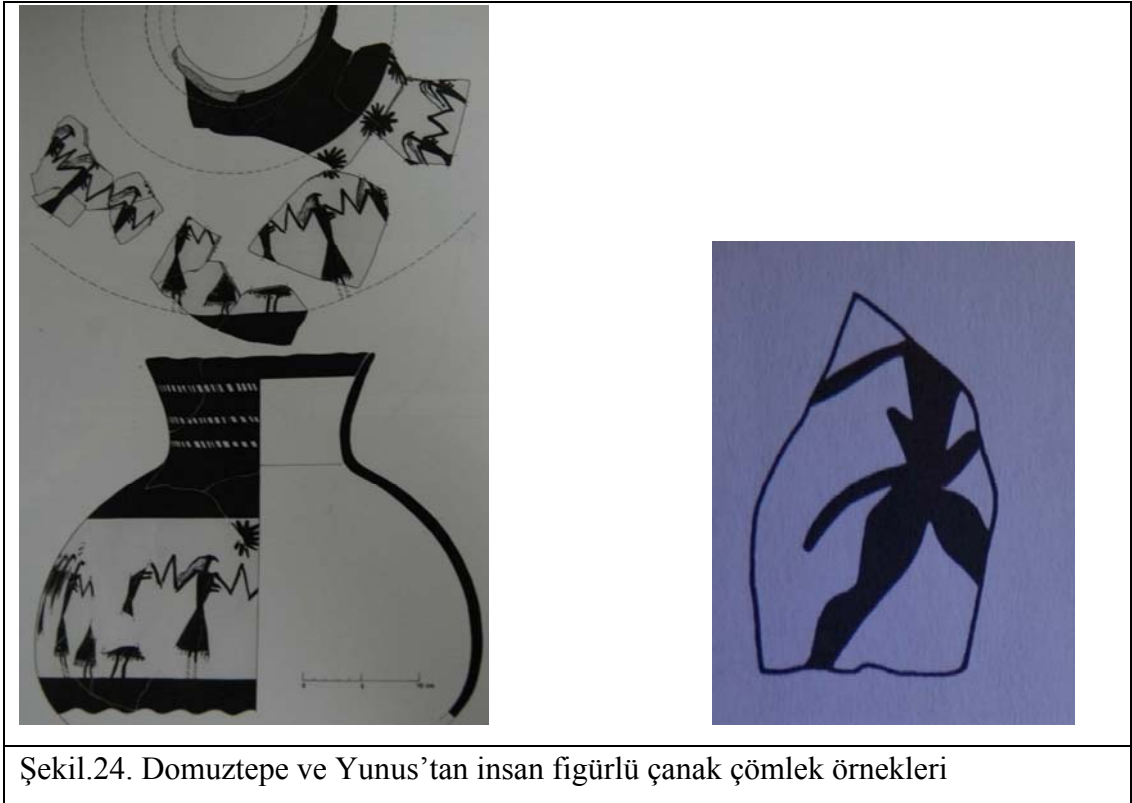
Şekil.23. Canhasan'dan insan figürlü çanak çömlek örnekleri

J. Garfinkel geniş bir coğrafyada, Neolitik ve Kalkolitik çağlarda, hemen hemen tüm yerleşmelerde bulunmuş olan, gerek boya gerekse kabartma olarak yapılmış insan figürlerini yazdığı kitapta incelemiştir. Güneydoğu Anadolu bölgesini de içine alan kuzey Mezopotamya’da Batı Çatalhöyük ile çağdaş Halaf kültürüne ait yerleşmelerde de boya bezemeli insan figürlü çanak çömlekler görülmektedir. Güneydoğu Anadolu’da Halaf Kültürüne ait kazılmış en büyük yerleşim yerlerinden biri olan Domuztepe’de bulunmuş bir boyunlu çömlek üzerinde el ele tutuşmuş, kum saati şeklinde vücutları olan boyalı figürler, Batı Çatalhöyük örnekleri üzerinde yer alan figürler ile benzerlik taşır⁷³ (Şek.24). Kat No. 1 üzerinde bulunan üçgen vücutlu ve üçgen etek giyen figür ile sol tarafında yer alan diğer figürle el ele tutuşmuş

⁷² Öztan, 2007: 229.

⁷³ E. Carter, S. Campbell, (2008): “The Domuztepe Project, 2006”, 29. *Kazı Sonuçları Toplantısı 3*. Cilt, Ankara, s. 137. (Fig 7).

oldukları sahne, Domuztepe örneği ile karşılaştırıldığında vücutlarının kum saati şeklinde olması ve figürlerin el ele tutuşmaları bakımından benzerlik taşıdıkları söylenebilir. Fakat Batı Çatalhöyük örneği, Domuztepe örneği üzerinde yer alan figürlere göre daha geometrik yapılmıştır. Domuztepe örneğinde figürlerin yüz, saç ve göğüsleri de belirtilmiştir. Gene Kat. No.7, 9-10 üzerinde yer alan figürlerin kum saati şeklindeki vücutları ve üçgen şeklindeki eteği, Domuztepe örnekleri ile karşılaştırıldığında benzer oldukları görülmektedir. Halaf Kültürüne ait yerleşimlerden Yunus'tan gelen bir çömlek parçası üzerinde bulunan figüre bakıldığında, figürün beline giydiği kıyafetin, Kat. No. 5 üzerinde yer alan figürün beline giydiği kostüm ile benzer olduğu dikkati çekmektedir⁷⁴ (Şek.24). Genel olarak Çatalhöyük örnekleri Halaf yerleşmelerinden gelen boyalı örneklere karşılaştırıldığında büyük farklar olduğu görülebilmektedir.

⁷⁴ Garfinkel, 2003: 127. (Fig. 8.3c).

IV. DEĞERLENDİRME

IV.A. Çanak Çömleğin ortaya çıkışı ve bezenmesi ile ilgili görüşler

Çanak çömleğin yapım malzemesi olan kil, plastik özelliğe sahip, elle şekil verildikten sonra verilen şekli kaybetmeyen bir topraktır. İnsanların bu malzeme ile çanak çömlek yapabilmeleri için kilin özelliklerini tanımaları, hangi kile hangi katkı maddesi koyacaklarını bilmeleri, pişirilen ateşin kontrolünü sağlamaları gibi belirli bir teknolojik seviyede olmaları gerekir. Çanak çömleğin ortaya çıkışına dair ileri sürülen çeşitli düşünceler vardır. Bunlardan ilki beslenme ile ilgilidir. Tahıla dayalı beslenme alışkanlığıyla bağlantılı olarak kil kapların ortaya çıktığı savunulur. Tahılların depolanması ve uzun süre saklanabilmesi, az ateşle çok enerji elde edilerek zaman kaybının azalması, yiyeceklerin besin değerinin yükselmesi gibi özelliklerden dolayı çanak çömleğin ortaya çıkışını savunan bir görüştür⁷⁵.

İleri sürülen görüşlerden ikincisi de mimari ile ilişkili olandır. Mimaride kullanılan teknoloji ile çanak çömlek teknolojisi arasında benzerlikler olduğu savunulur. Çünkü yerleşik düzenle beraber kil mimaride yaygın olarak kullanılır. O dönem insanları, mimari birikimlerini daha sonra çanak çömlek yapımında da kullanmış olabilirler⁷⁶. Saman katkılı, kaba ilk çanak çömleklerin yapım tekniği ve katkı maddeleri, bina yapımında kullanılan teknoloji ile benzerlik taşıdığı görüşü de bazı araştırmacılar tarafından ileri sürülür. Ayrıca duvar sıvası tekniğinin, daha sonra çanak çömlek yapımında da kullanıldığı yine bazı araştırmacılar tarafından söylenmektedir.

İlk çanak çömleklerin ortaya çıkışının sembolizm ile bağlantılı olduğu, onların özel objeler veya statü objeleri yerine konulduğunu kabul eden görüş ise üçüncüsüdür. Bazı araştırmacılara göre birçok toplumda toprağın ve ateşin kutsallığı, canlıların topraktan var olduğu inancı çanak ölmeğin ortaya çıkışı ile bağlantılıdır. Bu açıdan bakıldığında, toprağa şekil verilmesi, daha sonra ateşte pişirilerek

⁷⁵ P.M. Rice, (1999): "On the Origins of Pottery", *Journal of Archaeological Method and Theory* 6/1, s.6-10.

⁷⁶ Rice, 1999: 5-6.

sertleşmesi doğaüstü bir durumdur ve doğaüstü güçlerle ilişkisi vardır⁷⁷. Toplum içerisinde belirli özelliklere sahip kişiler (ya da şamanlar) bu gücü ellerinde tutarlar. Bazı araştırmacılar, özellikle Avrupa'da yapılan ilk kapların içinde yemek pişirilemeyecek kadar ince, özenli ve sayılarının az olmasından dolayı sembolik bir önem taşıdığı görüşündedirler⁷⁸.

Yakın Doğuda çanak çömlek yaklaşık MÖ 7000 yıllarında yapılmaya başlanmıştır. Fakat Dünyada Çanak çömleğin ilk bulunduğu ve kullanıldığı yer Yakın Doğu değildir. Japonya'da, Çin'de, Mısır'da ve Kuzey Avrupa'da ilk çanak çömlekler Mezolitik dönemde (yaklaşık M.Ö. 12000-10000) avcı-toplayıcı guruplar tarafından kullanılmıştır⁷⁹.

Araştırmacılar için önemli bir konu da neden çanak çömleğin bezendiğidir. Yapılan etnografik araştırmalarla bu sorunun yanıtı aranmaya çalışılmıştır. Birçok toplumda çanak çömleğin sadece kullanım amaçlı olmadığı, dini ritüellerde ve ölüm, evlilik, ergenliğe geçiş gibi seremoniler de kullanıldığı görülmüştür⁸⁰. Çanak çömleğin formu, rengi ve üzerine yapılan bezeme bu ritüel ve seremoniler için önemli bir unsurdur. Afrika'da Kamerun'daki Mafa ve Bulahay topluluklarının, çanak çömlekleri insanlara benzettikleri için bezedikleri bilinmektedir⁸¹. Çanak çömlekleri bezerlerken sembolik olarak onları giydirirler. Onlara göre, çanak çömlekler sosyal değerleri güçlendirir. Gene etnografik araştırmalara göre çanak çömlek üzerine yapılan motifler, toplum içindeki grup ilişkilerini düzenler ve ayrıca sosyal farklılıkları da açığa çıkartır⁸². Örneğin Sudan'da Azende toplumunda çanak çömlek erkek tarafından yapılırsa da onların sahipleri kadınlardır. Kadınlarda yemek yaparak erkeklere serviste bulunurlar. Kadınların yaklaşık 10 tane çanak çömleği vardır. Bunların içinden su depolama kapları ve bira servis kapları bezemelidir. Bunlar mutfağın içinde veya mutfağın hemen dışında bulunurlar. Bu alana erkekler

⁷⁷ Rice, 1999: 11.

⁷⁸ Bkz. W. K. Barnett, ve J. W. Hoopes (eds), (1995): *The Emergence of Pottery: Technology and Innovation in Ancient Societies*. Washington DC, s.6.

⁷⁹ Rice, 1999: 14-17.

⁸⁰ P.M. Rice, (1987): *Pottery Analysis*. Chicago, s.266-269.

⁸¹ N. David, J. Sterner ve K.Gavua (1988): Why pots are decorated? *Current Anthropology* 29/3, s. 365-389.

⁸² Rice, 1987: 268.

giremez. Bu kapların sembolik olarak kadının aktiviteleriyle ilgili olduğu fakat erkeklerle de ilişkili olduğu anlaşılıyor. Kadın ve erkekler ayrı kaplarda yer içerler. Erkeklerin sıvı içmek için kullandıkları kaplar her zaman bezemesizdir. Kısaca bu toplumda bezemeli kapların kadın ve erkek arasındaki ilişkileri düzenlemede karmaşık bir rol oynadığı anlaşılmaktadır⁸³. Güney Amerika’da çoğu kadın olan Pueblo çömlekçileri çömleği bezemeden önce kafalarında bir motifin olduğunu ve bunu çizdiklerini iddia ederler. Tüm desenlerin bir anlamı vardır. Hangi desenlerin ne ifade ettiği, geçmişten gelen bir birikimdir. Diğer yandan Hopi kültüründe çanak çömlek üzerine yapılan desenler, çevrede görülen nesnelere oluşmaktadır. Bu desenler, belirli bir sembolik anlam içermezler.

IV.B. Batı Catalhöyük çanak çömlekleri üzerindeki figürlerin yorumlanması

Çanak çömleklerin üzerine yapılan figürlerin yorumuyla ilgili birkaç görüş vardır. Bu görüşlerin içinde en yaygın olanı Garfinkel’in görüşüdür. Garfinkel yazdığı kitapta, ellerini havaya kaldırmış ya da el ele tutuşan figürleri, dans figürleri olarak yorumlamaktadır. Özellikle Neolitik dönemde tarıma geçildikten sonra hasat şenlikleriyle ilişkili olarak dansın gerçekleştirildiğini ve bunların çanak çömlekler üzerinde gösterildiğini söyler⁸⁴. Toprakta verimli ve bereketli ürünler alabilmek için mükemmel bir koordinasyonun sağlanmış olması gerekir. Gerçekleştirilen işten sadece belirli zamanlarda sağlanan faydalar, birkaç ay hatta birkaç yıl sonra ortaya çıkacaktır. Hasat öncesinde yapılması gereken pek çok iş vardır. Bunlar arasında arazi temizlenmesi, araziyi bölme, sulama, tohumlama sayılabilir. Özellikle yılın belirli zamanlarında görülen yağışa bağlı olarak gerçekleştirilen arazi çalışmalarının gecikmesi halinde, bitkilere olgunlaşmak ve tohum vermek için yeterli zaman tanınmayacak ve hasat edilecek ürün olmadığından, çiftçiler verim alamayacaktır. Söz konusu düzenin bozulması durumu, kıtlığı, gebeliğin düşüşünü ve yüksek ölüm oranını getirirdi. Hasat alamayan tarımcı topluluklar ise, yok olma tehlikesi ile karşı karşıya kalırlardı. Bu açıdan başarılı bir hasat dönemi sağlamak doğüstü güçlerle

⁸³ M. Braithwaite, (1982): “Decoration as ritual symbol: a theoretical proposal and an ethnographic study in southern Sudan”, I. Hodder (ed.), *Symbolic and Structural Archaeology*, Cambridge, s.83-84.

⁸⁴ Garfinkel, 2003: 81-82.

ilişkiyi gerektirir. Dans, dünya ile doğaüstü güçlerle temasın kurulduğu bir araçtır. Toplumun her kesiminin bir araya geldiği, gösterişli giysilerin giyildiği, maske, müzik ve şarkıları içeren, vücut süslemelerinin bulunduğu, bilinç halini değiştiren ve zihinde halüsinasyon ve çeşitli trans safhalarını yaratan hareketlerle yapılan festivaller ve seremoniler hem topluluğa mesaj aktarmanın hem de doğaüstü güçlerle iletişim kurmanın bir yoludur⁸⁵.

Garfinkel arkeolojik verilere uyum sağlayacak şekilde, etnografik araştırmalar ışığında, dansı 9 ana madde altında incelemiştir⁸⁶:

1. Dans genellikle çember halinde gerçekleştirilir.
2. Dans genellikle saat yönünde gerçekleşir.
3. Dansçılar arasında kurulan temas çeşitlilik gösterebilir: el ele tutuşma ya da omuz omuza dans edilmesi gibi.
4. Dans, çıplak yapıldığı gibi özel dekoratif unsurlarla gerçekleştirilmektedir: saç modelleri, başlıklar, maskeler, vücut boyları ve elbiseler.
5. Dans sırasında kullanılan maskeler ve elbiseler dans ile bağlantılıdır.
6. Dans, oldukça resmi bir faaliyettir. Vücudun hareketleri, giyilen kıyafetler sadece dansa özel üniformadır.
7. Dans faaliyeti sırasında, erkekler ve kadınlar aynı sıra ya da çemberde bir arada bulunmamaktadırlar.
8. Dans, açık havada gerçekleştirilir. Bazen özel bir binanın, belki tapınağın veya bir ağacın yakınında da gerçekleşebilir.
9. Dans, genellikle gece gerçekleştirilmektedir.

Garfinkel geniş bir coğrafyaya yayılan örnekler üzerinde bulunan figürleri incelediğinde, başlarının saat yönünde betimlendiklerini gözlemlemiş, gene figürlerin baş şekilleri ve vücut yapılarına göre, bunların maske taktıkları veya elbise giydikleri sonucuna varmıştır. Ayrıca çember oluşturan dans betimlemelerinde kadın ve erkeklerin ayrı olarak çizildiklerini, sadece Mısır örneklerinde kadın ve erkeklerin

⁸⁵ Garfinkel, 2003: 82.

⁸⁶ Garfinkel, 2003: 72-73.

aynı çemberde çizildiklerini gözlemlemiştir. Garfinkel'e göre figürlerin kapların üzerine silüet şeklinde yapılmış olmaları, dansın gece yapıldığının da bir kanıtıdır.

Yukarıdaki maddeler ve Garfinkel'in görüşleri ışığında Batı Çatalhöyük'teki örnekleri yorumlarsak, Kat. No. 1'deki figür, kabın dışına yapılmış olup el ele tutuşma sahnesiyle, dans eden figürlerden oluşmuş bir çember olarak yorumlanabilir. Kabile düzeyindeki toplumlarda dans, genellikle çember halinde yapılmaktadır. Her bir katılımcı, çemberi vücudu ile oluşturmaktadır. Her bir birey, çemberde oynadığı rolleriyle, ritüelin adanmış olduğu doğaüstü güçlere tapınma, saygı ve yüceltme gibi duygularını ifade etmektedir. Ritmik hareketler her bir bireyin seremoniye katkısıdır. Çember, aynı yöne doğru hareket eden kişilerin aynı anda ve bir yerde bir araya gelmesi sonucunda oluşmaktadır. Yani çember, topluluğu sembolize etmektedir. Çember, semboller dünyasının ötesinde, aynı zamanda cemaattir de. Kozmolojik bileşenler, genellikle döngüsel bir görünüme sahiptir, dört mevsim, ay, ekim zamanı ve hasat gibi. Çember hareketi, söz konusu döngüsel olayları da örnek almaktadır⁸⁷.

Kat. No. 1, 3, 11, 12, 15 üzerinde bulunan nokta şeklindeki motiflerin yıldız olabileceği, dolayısıyla gündüz değil gecenin tasvir edildiği sonucuna ulaşılabilir. Kat. No. 1, 7, 9, 10 üzerinde bulunan figürlerin kum saati şeklindeki kıyafetleri ve Kat. No. 1, 9 ve 15'de yer alan figürlerin uzun ayakları bir tür özel giyinme şekli olabilir.

Ellerini havaya kaldırmış insan betimlemelerini sadece dans sahneleri olarak değerlendirmek doğru bir yaklaşım olmayabilir. Bu anlamda farklı bakış açısına sahip araştırmacılardan M. Gimbutas'ın görüşlerine de değinmek gerekir. Gimbutas, insan figürlerinin çeşitli hayvanlar ile temsil edilen mitolojik tanrıçalar şeklinde betimlendiği anaerkil bir düşünce sistemini savunmuştur. 19.yy'da başlayan "Ana Tanrıça" görüşü, 1974'te Gimbutas'ın "The Gods and Goddesses of Old Europe" adlı kitabının yayımlanmasıyla dikkati üzerine toplamıştır. Gimbutas, Güneydoğu Avrupa'da bulunan Neolitik dönem figürinlerini kullanarak, bu dönemde Avrupa'da anaerkil, barışçı ilk çiftçi toplumların oluşturdukları sosyal düzenden bahsetmektedir.

⁸⁷ Garfinkel, 2003: 87. ; I. J. Stewart, (2000): *Sacred Woman Sacred Dance: Awakening Spirituality Through Movement and Ritual*. Rochester, Vermont, Inner Traditions. s. 148-155.

Hem mitolojiden hem de folklordan etkilenerak, ana tanrıçadan dişi bir panteon yaratmış, kollarını yukarıya doğru kaldıran figürleri doğurgan tanrıça, doğurgan kurbağa tanrıça, arı tanrıça olarak yorumlamıştır. Kolları yukarıya doğru kalkmış, bacakları da yanlara doğru açılmış olan figür, Gimbutas tarafından kurbağa tanrıça olarak yorumlanmıştır⁸⁸. Kurbağa şeklinin verildiği kadın betimlemeleri aynı zamanda doğum yapan kadını da temsil etmektedir. Avrupa'nın birçok bölgesinde, yerel inanışlara göre, bahar aylarında duyulan kurbağanın sesi doğmamış bir çocuğun sesine benzetildiği gibi onun doğumuna da bir işarettir. Bu anlamda doğacak olan çocuğun ruhu ile sembolik olarak bir bağlantı kurulmuştur. Gimbutas'ın örneğinde yer alan figür ile benzerlik taşıyan sahne, Neolitik dönem Çatalhöyük'ün 6.tabakasında bir ev duvarında kabartma halinde karşımıza çıkmaktadır⁸⁹. Mellaart bu sahneyi Gimbutas gibi doğum yapan tanrıça olarak yorumlamış olsa da, Ian Hodder ele geçen bir mühürden yola çıkarak, bunun bir ayı betimlemesi olduğunu, dolayısıyla ana tanrıça ile ilişkili olmadığını savunmuştur⁹⁰.

Kolların düz bir çizgi şeklinde dirseklerden bükülerek yukarıya doğru uzandığı, bacakların da yine düz çizgi şeklinde dizlerden bükülerek aşağıya doğru indiği, vücudun ise boyundan belki de cinsel organa kadar dümdüz yapıldığı linear üsluptaki figürler Gimbutas tarafından bazı antik yazarların düşünceleri de göz önünde bulundurularak arı tanrıça olarak yorumlanmıştır⁹¹. Gimbutas tarafından arı tanrıça olarak yorumlanan figürlerin benzerleri Batı Çatalhöyük Kat. No. 11 ve 14'deki figürlü çanak çömlekler üzerinde görülmektedir.

Garfinkel ve Gimbutas'ın görüşleri dışında bu figürlerin diğer dünya ile bağlantılı yaratıkları (demon, şeytan vs.) temsil ettikleri söylenmiştir⁹². Fakat Çatalhöyük örnekleri üzerinde yer alan figürlere baktığımızda, bunların diğer dünya ile bağlantılı doğaüstü yaratıklardan çok normal insanı betimledikleri görülmektedir.

⁸⁸ M. Gimbutas, (1989): *The Language of the Goddess*. London:Thames&Hudson. s. 251

⁸⁹ Mellaart 1967, plate VII

⁹⁰ Hodder, 2007: 324.

⁹¹ Gimbutas, 1989: 272.

⁹² Garfinkel, 2005: 93.

Diğer bir görüş ise Garfinkel'in kitabının eleştirisini yapan Katherine Wright'dan gelir⁹³. Ellerini havaya kaldıran her figürün dans figürü olarak görülmemesi gerektiğini, bunların belki bir tapım duruşu olduğunu, el ele tutuşan figürlerin de belki dans etmeyip törensel bir geçişi resmettiklerini düşünür. Elimizdeki örnekler içinde Kat. No. 8 üzerinde bulunan figürlerin dans sahneleri ya da Gimbutas'ın belirttiği gibi tanrıça figürleri olmayıp, törensel bir anı, bir tapım duruşunu resmettiği düşünülebilir. Dört figürün bulunduğu sahne üzerinde kült objesi olabilecek bir şeklin çizilmesi, figürler arasında herhangi bir bağlantının olmaması nedeniyle Wright'ın da belirttiği gibi törensel bir anın ya da kutsal bir tapımın yapılmış olabileceği söylenebilir. Diğer yandan, Kat. No. 3 ve 15 üzerinde yer alan figürlerde görüldüğü üzere bazı figürler figürinlerde olduğu gibi dolgun kalçalı yapılmışlardır. Şengül G. Aydıngün'ün de belirttiği gibi pek çok kültürde kadının, doğurganlığın ve yeryüzündeki üretimin sembolü olarak kutsandığı, tıpkı topraktaki gelişmeler gibi, tohum atıldıkça doğuran ve kendi soyunu yaratabilen ayrıca, yarattığı insanı sütüyle besleyip büyütebilen kadın bedeni toprak ile bütünleştirilerek, Toprak Ana- Ana Tanrıça şeklinde tanrıçalaştırılmış olabilir⁹⁴.

IV.C. Batı Çatalhöyük figürlü çanak çömleklerin kontekeslerine göre yorumlanması

Garfinkel'in belirttiği gibi, insan figürlü çanak çömlekler gündelik yaşamdan çok törenler ve ritüeller gibi bazı özel durumlarda kullanılmış olabilirler. Etnoğrafik araştırmalara göre bazı göçebe toplumlar resim yaparak ruhları yakaladıklarına inanırlar. Resim yapmak ve onlarla ilgili ritüeller gerçekleştirmek ölümlerin ruhlarını sakinleştirir. Belki de resimli çanak çömlekler ile yapılan törenlerle, ritüellerle ruhlar dünyası ile bir çeşit ilişki kuruluyor olabilir.⁹⁵ M. Eliade'nin belirttiği gibi nesnelere bir anlam yüklediğinde kusallaşır. Kutsallık yüklenen nesne, soyutlanarak sembolik bir önem kazanır⁹⁶. Figürlü çanak çömlekler belki de yapıldıktan sonra onlara

⁹³ K. Wright, (2005): Gender and art in the Near and Middle Eastern Neolithic, *Antiquity* 79 no. 304.

⁹⁴ Ş. G. Aydıngün, (2005): "Yerleşik Hayat Öncesi: Yaratıcı Beden", Ş. G. Aydıngün (der.), *Tunç Çağı'nın Gizemli Kadınları*. İstanbul, YKY, s. 11.

⁹⁵ Hodder, 2006: 195.

⁹⁶ M. Eliade, (1995): *Kutsal ve Dindışı*, (çev. M. A. Kılıçbay), Ankara, Gece yayınları, s. IX.

kutsallık yükleniyor ve sonradan şamanlar yada ritüel liderler tarafından törenlerde kullanılıyor olabilir.

Çanak çömlekler üzerine yapılan figürler kendi başlarına bir anlam ifade ettikleri gibi, bu tip çanak çömleklerin bağlı olduğu kontekslerin incelenmesi de onların yorumlanmasına katkı sağlayabilir. Ele geçen çanak çömleklere baktığımızda 5 tanesi çukurların içinden, 3 tanesi B25 ve B78 nolu binaların içinden, 3 tanesi de dolgudan gelmiştir. Bu örneklerin hepsi kırık olarak ele geçmiştir. Çukurların içinden gelen örneklerin ritüellerde kullanıldıktan sonra, bilinçli olarak kırılarak atılmış olduklarını söyleyebiliriz. Benzer düşünce Hodder tarafından Çatalhöyük'te bulunan figürinler içinde söylenmektedir⁹⁷. İnsan figürlü bu örnekler, aynı figürinler gibi kısa süreli eylemler için kullanılıp atılmış olabilirler.

Bina içinden gelen örneklerin, bilinçli olarak kırılmış örnekler oldukları da söylenebilir. Çeşitli ritüellerden sonra kırılan kaplar belki de parça halinde elden ele dolaşarak kutsallığı sürekli olarak devam etmiş olabilir. Belki de bu örnekler Çatalhöyük insanlarına ait özel anlamlar ve güçlerin olduğu bir dünyayı hatırlatabilir ve o yüzden parçalar saklanmış olabilir. Çatalhöyük sakinleri belki de bu çanak çömlek parçalarını üzerlerinde taşıyarak, onlarla temas ederek bir tılsım ya da muska etkisi uyandırmış olduğu da söylenebilir. Her ne olursa olsun figürlü çanak çömlekler sembolik açıdan önemli objelerdi.

⁹⁷ Hodder, 2006: 194.

IV. SONUÇ

Bu tezde, Batı Çatalhöyük'te ele geçen çanak çömlekler üzerinde yer alan insan ve hayvan figürleri incelenmiştir. Katalog çalışması 15 parça üzerinde yapılmıştır. Bunların bir tanesi hayvan kabartması şeklinde yapılmış olup, diğer insan figürleri boya bezemelidir. Ele geçen örneklerin incelenmesi sonucunda, figürlerin çoğunun kadın oldukları tespit edilmiştir. Tek olarak resmedilen figürler genellikle çömlüklerin dış yüzeyine, kaselerin ve küllük formunun iç yüzeyine yapılmıştır. Figürlerin çoğu geometrik üslupla doğal üslup arasındaki geçişte yer alır. Genellikle cepheden yapılan figürlerde bacaklar düz bir şekilde inip keskin bir biçimde yukarı doğru kıvrılırken, kollar ya "V" ya da "L" şeklinde yapılmıştır. Kullanılan elbise çeşidi, üçgen biçimindeki etektir. Fonda yer alan nokta bezemeler, en sık görülen motiflerdir.

Sonuç olarak, Batı Çatalhöyük'te bulunan figürlü çanak çömlekler gündelik yaşamdan çok törenler ve ritüeller gibi bazı özel durumlarda kullanılmış olmalıdırlar. Batı Çatalhöyük'te bulunan çanak çömlekler üzerinde yer alan figürler için, yukarıda bulunan çıkarımları da göz önünde bulundurarak bir değerlendirme yaparsak, birden fazla figürün kollarını havaya kaldırıp, el ele tuttuğu örnekler üzerinde bulunan sahnelerin dans sahneleri olması mümkündür. Bu sahnelerde figürler genellikle üçgen etek ve uzun sivri ayakkabı giyerler. Fakat kolunu havaya kaldıran her figürün, bazı araştırmacıların da söylediği gibi dans ettiği iddia edilemez. Kollarını havaya kaldıran, cepheden ya da profilden bir veya birden çok figürün bulunduğu örneklerin, kutsal bir tören, tapım ya da ayin gibi özel bir olayda, bu özel olayın bir anını/hareketini sembolize ettiği söylenebilir. Bunları dışında, oldukça dolgun kalçalara sahip olan figürlerin, tıpkı figürinlerde olduğu gibi doğurganlığı, üremeyi, çoğalmayı, doğuran kadını ve dolayısıyla ana tanrıça kültürüyle ilişkili inanç sistemini yansıttığı da düşünülebilir.

KAYNAKÇA

- Aydingün, 2005 Aydingün, Ş. G. (2005): “Yerleşik Hayat Öncesi: Yaratan Beden”, Ş. G. Aydingün (der.), *Tunç Çağı'nın Gizemli Kadınları*, İstanbul, YKY, 11-27.
- Balter, 2008 Balter, M. (2008): *Tanrıça ve Boğa* (çev. S.H. Riegel), İstanbul, Homer.
- Barnett & Hoopes, 1995 Barnett, W. K. & J. W. Hoopes (eds), (1995): *The Emergence of Pottery: Technology and Innovation in Ancient Societies*. Washington DC, Smithsonian Institute Press.
- Bartu, 2003 Bartu, C. (2003): “Yerel ile Küresel Arasında Arkeoloji: Kamusal Arkeoloji ve Çatalhöyük”, Erdur, O. ve G. Duru (der.), *Arkeoloji: Niye? Nasıl? Ne İçin*, İstanbul, Ege Yayınları, 255-258.
- Biehl v.d., 2006 Biehl, P.F., B. Erdoğan ve E. Rosenstock, (2006): “West Mound”, *Çatalhöyük 2006 Archive Report*, 122-134. http://www.catalhoyuk.com/downloads/Archive_Report_2006.pdf.
- Biehl & Rosenstock, 2008 Biehl P. ve E. Rosenstock (2008): “West Trenches 5&7”. *Çatalhöyük 2008 Archive Report*, 90-97.
- Bonogofsky, 2003 Bonogofsky, M. (2003): “A Bioarchaeological Study of Plastered Skulls from Anatolia: New Discoveries and Interpretations”, *International Journal of Osteoarchaeology* 15, 124-135.

- Braithwaite, 1982 Braithwaite, M. (1982): "Decoration as ritual symbol: a theoretical proposal and an ethnographic study in southern Sudan", I. Hodder (ed.), *Symbolic and Structural Archaeology*, Cambridge: Cambridge University Press, 80-88.
- Camizuli, 2008 Camizuli, E. (2008): "Clay Provenance of Neolithic and Chalcolithic Ceramics from Çatalhöyük (Turkey)", *Çatalhöyük 2008 Archive Report*, 294-349.
- Carter, 2008 Carter, E. & S. Campbell, (2008): "The Domuztepe Project, 2006", 29. *Kazı Sonuçları Toplantısı 3. Cilt*, Ankara
- David, v.d., 1988 David, N., J. Sterner ve K. Gavua (1988): "Why pots are decorated?", *Current Anthropology* 29/3, s. 365-389.
- Eliade, 1995 Eliade, M. (1995) *Kutsal ve Dindışı*, (çev. M. A. Kılıçbay), Ankara, Gece yayınları.
- Erdoğu, 2007 Erdoğu, B. (2007): "West Mound: Trench 8". *Çatalhöyük 2007 Archive Report*, 132-142.
- Erdoğu, 2008a Erdoğu, B. (2008): "West Trench 8". *Çatalhöyük 2008 Archive Report*, 105-109.
- Erdoğu, 2008b Erdoğu, B. (2008): *Arkeoloji/Teori/Politika. Denemeler*, İstanbul, Okyanus.

- Esin, 1998 Esin, U. (1998): “Paleolitik’ten İlk Tunç Çağ’ının Sonuna: Tarihöncesi Çağların Kapadokyası”, M. Sözen (ed), *Kapadokya*, İstanbul, 62-123.
- French, 1998 French, D. (1998): *Canhasan Sites : Canhasan I: Stratigraphy and Structures*. London. BIAA Mono. 23.
- French, 2005 French, D. (2005): *Canhasan Sites 2. Canhasan I: The Pottery*, London, BIAA Mono 32.
- Garfinkel, 2003 Garfinkel, Y. (2003): *Dancing at the Dawn of Agriculture*. Austin Texas, University of Texas.
- Gibson & Last, 2003 Gibson, C. ve J. Last, (2003): “An Early Chalcolithic Building on the West Mound at Çatalhöyük”, *Anatolian Archaeology* 9, 12-13.
- Gimbutas, 1989 Gimbutas, M. (1989): *The Language of the Goddess*. London:Thames&Hudson.
- Harmankaya v.d., 1998 Harmankaya, S., O. Tanındı ve M. Özbaşaran, (1998): “Canhasan”, *Türkiye Arkeolojik Yerleşmeleri* 3, *Kalkolitik*, İstanbul, Ege Yayınları.
- Haydaroğlu, 2006 Haydaroğlu, M. (ed.), (2006): “1961-1965 Yılı Kazıları Orijinal Duvar Resimleri Çizimleri”, *Topraktan Sonsuzluğa Çatalhöyük*, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 198-199 & 207-208.
- Hodder, 2000 Hodder, I. (2000). “Developing a reflexive method in archaeology”, I. Hodder (ed.) *Towards a Reflexive*

Method in Archaeology: The Example at Çatalhöyük,
Cambridge: British Institute of Archaeology, 1-15.

- Hodder, 2006 Hodder, I. (2006): *Çatalhöyük. Leoparın Öyküsü*. (çev. D. Şendil), İstanbul: Yapı ve Kredi Yayınları.
- Hodder, 2007 Hodder, I. (2007): “Çatalhöyük: Yeni Çalışmalar”, M.Özdoğan ve N. Başgelen (eds.), *Türkiye’de Neolitik Dönem*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat, 313-330.
- Koday, 1998-99 Koday, S. (1998-1999): “ Tuz Gölü Tuzlaları”, *Marmara Üniv. Atatürk Eğitim Fakültesi Marmara Coğrafya Dergisi* 2, 128-149.
- Kulaçoğlu, 1992 Kulaçoğlu, B. (Haz.), (1992): *Anadolu Medeniyetleri Müzesi. Tanrılar ve Tanrıçalar*, İstanbul, T.C. Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü.
- Last, 1998a Last, J. (1998): “Excavations on the West Mound at Çatalhöyük 1998 Stratigraphic Report”, Archive Report 1998. http://www.catalhoyuk.com/archive_reports/1998/ar98_05.html.
- Last, 1998b Last, J. (1998): A Design for Life. Interpreting the art of Çatalhöyük, *Journal of Material Culture* 3 (3), 355-378.
- Last, 2000 Last, J. (2000). “West Mound Pottery”. *Çatalhöyük 2000 Archive Report*. http://www.catalhoyuk.com/archive_reports/2000/ar00_10.html

- Mellaart, 1965 Mellaart, J. (1965): “Çatal Hüyük West”, *Anatolian Studies* XV:135-156.
- Mellaart, 1967 Mellaart, J. (1967): *Çatal Höyük: A Neolithic Town in Anatolia*. London, Thames and Hudson.
- Özbaşaran, 2002 Özbaşaran, M. (2002): “Değişen Geçmiş”, *Atlas* 113: 164-172.
- Özdoğan, 1993 Özdoğan, M. (1993): “Gelişmiş Köy Toplulukları”, *Thema Larousse Tematik Ansiklopedi*, İstanbul, Milliyet,160-161.
- Öztan, 2002 Öztan, A. (2002): “Köşk Höyük: Anadolu Arkeolojisine Yeni Katkılar”, *Tüba-Ar* V, 57-72.
- Öztan, 2003 Öztan, A. (2003): “A Neolithic and Chalcolithic Settlement in Anatolia: Köşk Höyük”, *Colloquium Anatolicum* II, 69-86.
- Öztan, 2007 Öztan, A. (2007): “Köşk Höyük Niğde-Bor Ovası’nda Bir Neolitik Yerleşim”, M. Özdoğan ve N. Başgelen (Haz.), *Türkiye’de Neolitik Dönem. Yeni Kazılar, Yeni Bulgular*, İstanbul, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 223-236.
- Rice, 1987 Rice, P.M. (1987): *Pottery Analysis*, Chicago.
- Rice, 1999 Rice, P.M. (1999): “On the Origins of Pottery”. *Journal of Archaeological Method and Theory* 6/1, 1-56.

- Sevin, 2003 Sevin, V. (2003): *Anadolu Arkeolojisi*, İstanbul, Der Yayınları.
- Stewart, 2000 Stewart, J. I., (2000): *Sacred Woman Sacred Dance: Awaking Spirituality Through Movement and Ritual*. Rochester, Vermont, Inner Traditions.
- Wright, 2005 Wright, K. (2005): “Gender and art in the Near and Middle Eastern Neolithic”, *Antiquity* 79 no. 304.

KISALTMALAR

Bkz.	: Bakınız
C14	: Karbon 14
EK	: Erken Kalkolitik
Kat. No.	: Katalog Numarası
Lev.	: Levha
M.Ö.	: Milattan Önce
Şek.	: Şekil

LEVHALAR

I-XIV

1. Batı Çatalhöyük kuzeyden görünüşü.

2. Bina 25.

1. Bina 78 kuzeyden görünüş.

2. Bina 78'in çökmüş kırmızı sıvalı üst katın tabanı.

1. EKI çanak çömleğinden örnekler.

1. EK II çanak çömleğinden örnekler.

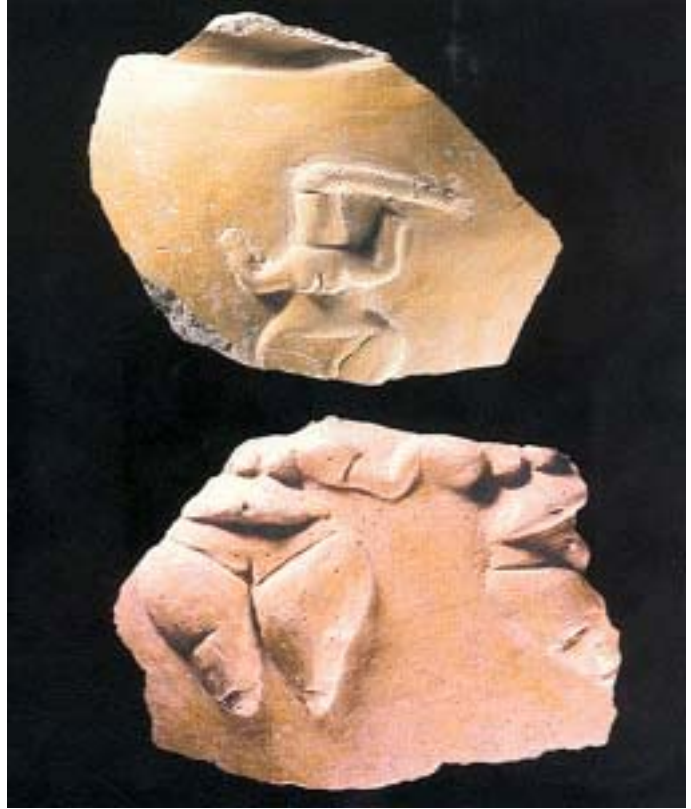
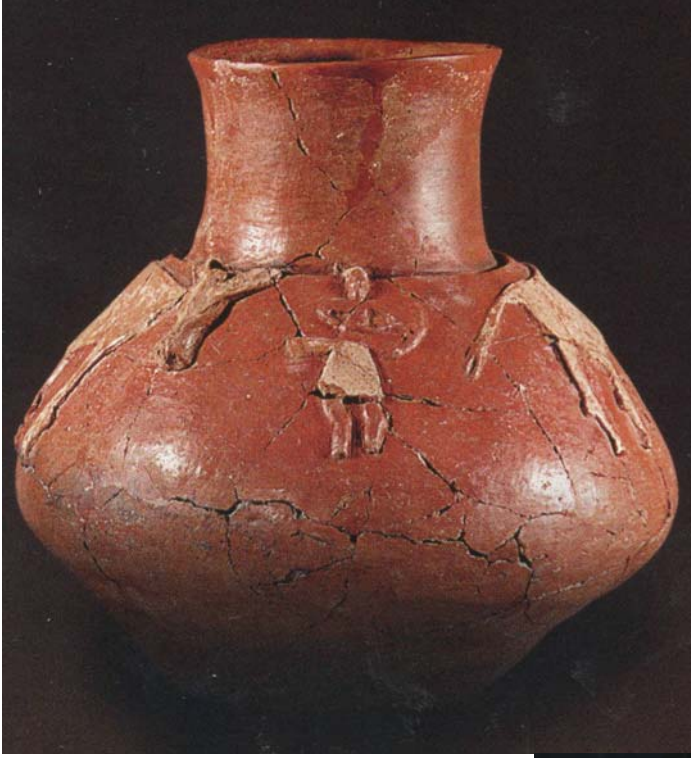
1. Batı Catalhöyük üçayak örnekleri.

2. Batı Catalhöyük'te bulunan figürinlerden bir tanesi.

1. Canhasan çanak çömleklerinden örnekler.

1. Köşk Höyük'ten kabartmalı çanak çömlek örnekleri.

1. Tepecik/ Çiftlikten kabartmalı çanak çömlekler.

1. 15500/S.1 ve 15504/S.11 nolu örneklerin fotoğrafları.

2. 15548/X.18 nolu örneğin fotoğrafı.

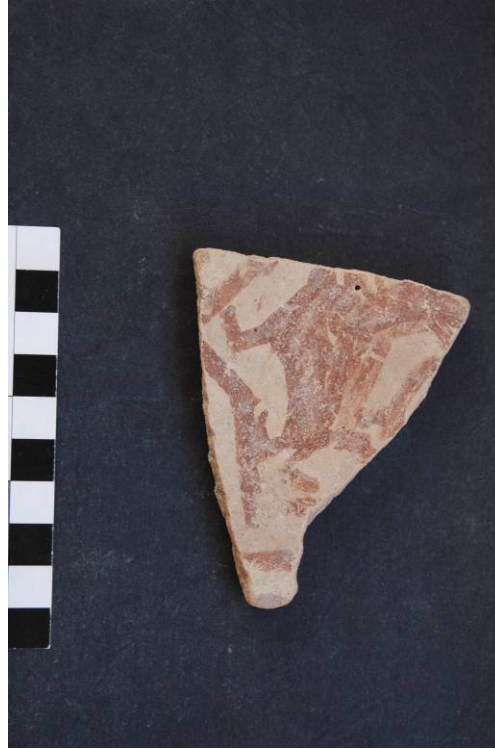
1. 15544/X.22 nolu örneğin fotoğrafı.

2. 13700/S.1 nolu örneğin fotoğrafı.

1. ÇHW.2 nolu örneğin fotoğrafı.

2. ÇHW.TR.1 nolu örneğin fotoğrafı.

1. H.98-2913-D1 nolu örneğin fotoğrafları.

2. H.98-2910 nolu ve Kat. No. 11 nolu rnekler.

1. Kat. No. 12 nolu örneğin fotoğrafı.

2. 13801. X6 nolu örnek ve ceylan.

1. Kat. No. 14' nolu örneğin fotoğrafı

2. Kat. No. 15 nolu örneğin fotoğrafı.